

ODSJEK: SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

**IZAZOVI HUMANOJ SIGURNOSTI TRANZICIJSKIH DRŽAVA: SLUČAJ
BOSNA I HERCEGOVINA**

MAGISTARSKI RAD

Kandidat:
Admir Dervišević
986/II-SPS

Mentor:
Prof. dr. Mirza Smajić

Sarajevo, juni 2024. godine.

SADRŽAJ

UVOD	1
I TEORIJSKO-METODOLOŠKI DIO	4
1.1. Predmet istraživanja.....	4
1.2. Problem istraživanja.....	4
1.3. Ciljevi istraživanja.....	4
1.4. Generalna hipoteza.....	5
1.5. Izvedbene hipoteze.....	5
1.6. Metode istraživanja.....	5
1.7. Društvena opravdanost rada.....	5
1.8. Vrijeme istraživanja.....	6
II HUMANA SIGURNOST 21. STOLJEĆA	7
2.1. Značenje pojma i definicija humane sigurnosti.....	7
2.2. Savremene teorije i modeli humane sigurnosti.....	13
2.3. Neuhvatljiva definicija novog koncepta.....	16
2.4. Savremeno sigurnosno okruženje i prijetnje u eri 21. stoljeća.....	20
2.5. Koncept i utjecaj rizika u istraživanjima sigurnosti.....	25
III OD TRANZICIJE KA DEMOKRATSKOJ KONSOLIDACIJI	29
3.1. Savremene teorije i modeli demokratije.....	29
3.2. Demokratija na početku 21. stoljeća.....	33
3.3. Perspektive demokratije: Koliko su demokratije demokratične?.....	36
3.4. Teorije demokratizacije: demokratska konsolidacija tranzicijskih država.....	41
3.5. Procesi demokratizacije: slučaj BiH.....	46
IV IZAZOVI HUMANOJ SIGURNOSTI U (POST)DEJTONSKOJ BiH	50
4.1. Sigurnost i povjerenje građana u sigurnosne institucije u BiH.....	50
4.2. Međunarodna zajednica i izazovi humane sigurnosti u postratnoj BiH.....	52
4.3. Političke prijetnje humanoj sigurnosti.....	54
4.4. Globalizacija i humana sigurnost tranzicijskih država.....	55
ZAKLJUČAK	58
LITERATURA	61

Uvod

Rasprave o humanoj sigurnosti i njenim vrijednostima u svijetlu stalnih i sve ozbiljnijih prijetnji opstanku i dostojanstvu miliona ljudi, sve više dobivaju podsticaj na svjetskom nivou, te postaju važan faktor za sudbinu ljudi i njihov život u sigurnosti i blagostanju. Važno je primjetiti da rasprave o humanoj sigurnosti počinju prije završetka Hladnog rata. Sami procesi političke liberalizacije i demokratizacije otvaraju nove mogućnosti kao što su politička i ekonomska nestabilnost, i sami konflikti među državama. Humana sigurnost predstavlja odgovor na sve ove izazove i opasnosti u današnjem svijetu, gdje akteri civilnog društva, politika i institucije moraju da odgovore na integrisaniji način. Nakon kraja Hladnog rata izraz “humana sigurnost” sve više i više se pojavljuje u stručnoj literaturi, razgovorima profesionalnih političara i onih koji zagovaraju određenu vrstu politika, a povremeno i u masovnim medijima kao bitnom servisu informisanja. Sam izraz humana sigurnost nagovještava razlaz sa ezoteričnim žargonom Hladnog rata, preokupiranim državno-centričnim pitanjima.

Na početku je neophodno objasniti pojam sigurnosti i sam njegov razvoj, od prvobitno krajnje državocentričnog sagledavanja i tumačenja, do vrlo složenog i zahtjevnog pristupa u teorijskom, političkom i praktičnom smislu poimanja sigurnosti. Samim tim su i koncepti državna/nacionala i humana sigurnost, pristupi koji se oslanjaju na različite polazne koncepte, ali sa nekim zajedničkim ishodima u kojima se međusobno podupiru i na osnovu kojih i jesu komplementirani koncepti.

Nova sigurnosna agenda koja u svoje središte stavlja praksu humane sigurnosti prvi put je pomenuta 1994.godine u Izvještaju o humanom razvoju Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP)¹. Ovaj koncept trebao je da posluži kao odgovor na rastuću kompleksnost te opasnosti i izazove savremenog sigurnosnog okruženja, kao i na opadajuću ulogu državno-centričnog pristupa pitanju sigurnosti. Humana sigurnost prvenstveno predstavlja “stanje u kojem su ljudi oslobođeni od trauma, hroničnih prijetnji kao što su glad, bolest i represija te zaštitu od iznenadnih i štetnih poremećaja svakodnevnice – bilo u domovima, na radnim mjestima ili u zajednicama”. (UNDP, 1994:23, u:Colins,2010).

Za Tomasa Hobsa, klasičnog državnog realistu, nepostojanje sigurnosti pojedinca potiče od života koji je bio “usamljen, siromašan, loš, surov i kratak” (šire: T. Hobbes, „The Leviathan“,

---

1 UNDP – Program Ujedinjenih nacija za razvoj, više na <http://www.undp.org/>

1985). Država je štitila pojedince od prijetnji kada god su ove prijetnje dolazile od strane lokalnih kriminalaca ili osvajačke vojske.

Sigurnost uzimamo kao nešto što nas sljeduje, kao nešto što se podrazumjeva. O sigurnosti ne razmišljamo i ne raspravljamo sve dok se po nas te naše okruženje stvari odvijaju sasvim bezbijeđno, bez velikih izazova po samu sigurnost. Sama prirodna želja čovjeka kao ljudskog bića, jeste da bude zaštićen od svakog oblika političkog nasilja i nereda, što dalje predstavlja najvažniji argument razvoja koncepta humane sigurnosti.

Prema definiciji sigurnosti parafrazirajući Beridana dolazimo do zaključka da se sigurnost nalazi nasuprot prijetnji, incidnetu i ugrozi, odnosno “sigurnost općenito podrazumjeva stepen zaštićenosti ljudi od različitih oblika ugrožavanja, zaštitu materijalnih i kulturnih dobara u ličnoj i državnoj/društvenoj svojini, zaštitu društva i njegovih vrijednosti, cjelovitu zaštitu naroda, nacije, države, svjetske zajednice, od svih vidova ugrožavanja, a naposljetku, sigurnost podrazumijeva stepen zaštićenosti od ugrožavanja na kozmičkom i planetarnom nivou života općenito, ljudskog roda u cjelini.” (Beridan, 2009:26).

Prema navedenoj definiciji koncept sigurnosti zagovara zaštitu osnovnih ljudskih sloboda, gdje nam je ipak najvažnija naša osobna sigurnost u kojem je uravnotežen fizički, duhovni, duševni i materijalni opstanak pojedinca te njegove društvene zajednice. Glavni fokus razvitka i očuvanja principa humane sigurnosti treba usmjeriti na sprječavanje gavnih uzroka ugrožavanja samog koncepta humane sigurnosti te težište staviti na zaštitu osnovnih razina humane sigurnosti, te nastojati da ljudi postignu onu razinu sigurnosti koja će im omogućiti da zadovolje svoje osnovne potrebe i realiziraju glavne i osnovne aspekte svog života.

Prema tradicionalnom shvatanju koncepta humane sigurnosti, pored prirodnih izvora opasnosti po državu, naciju te samog čovjeka, rat je predstavljao glavni izvor nesigurnosti za čovjeka i državu u cjelini. Većina naučne i stručne literature u savremene sigurnosne izazove ubrajaju: svaki oblik oružanog sukoba, terorizam, organizirani kriminal, korupciju, trgovinu narkoticima, prostituciju, ilegalne migracije, proliferaciju oružja za masovno uništenje, političke i ekonomske krize, religijski ekstremizam, razne vrste sekti, epidemiju raznih bolesti te između navedenog i prirodne katastrofe (požari, poplave, erozije tla itd.). Svi navedeni izvori nesigurnosti zahtjevaju jasan temelj za razvitak sigurnosnih aranžmana i koncepata u savremenim uvjetima, a to

podrazumijeva razvitak međunarodne sigurnosti, kolektivne sigurnosti, globalne sigurnosti, regionalne sigurnosti, lokalne sigurnosti, ljudske sigurnosti i sl.

U našem radu pokušat ćemo odgovoriti na neka veoma važna i suštinska pitanja samog koncepta humane sigurnosti, koncepta humane sigurnosti tranzicijskih država, veze između demokratije i njenih procesa te raznih izazova razvitka i očuvanja humane sigurnosti u Bosni i Hercegovini od vremena potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma do danas sa jasnim ciljem da dođemo do saznanja da li je humana sigurnost ljudi u njoj ugrožena i u kojoj mjeri.

I TEORIJSKO-METODOLOŠKI DIO

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog rada je koncept humane sigurnosti i sigurnosne prijetnje država u tranziciji, u našem slučaju Bosne i Hercegovine. U tom kontekstu, potrebno je istražiti sve unutrašnje i vanjske prijetnje koji bi kao takvi mogli da destabiliziraju državu Bosnu i Hercegovinu i njeno društvo u cjelini.

1.2. Problem istraživanja

Problem istraživanja ovog rada proizlazi iz identifikacije i analize savremenih izvora prijetnji sigurnosti, u našem slučaju prijetnji humanoj sigurnosti. To podrazumijeva ulogu humane sigurnosti danas, u smislu savremenog koncepta globalizacije sigurnosti u kojem bi humana sigurnost trebala da doprinese oslobađanju od straha, podčinjenosti, ovisnosti i ugnjetavanja s ciljem oslobađanja ljudi od fizičkih i psihičkih pritisaka koji ih sprječavaju u ostvarivanju onoga što bi htjeli slobodno raditi.

1.3. Ciljevi istraživanja

Osnovni cilj istraživanja ovog rada predstavlja spektar dostupnih teorijskih i empirijskih rezultata istraživanja iz oblasti humane sigurnosti i njenih izazova i izvora nesigurnosti unutrašnjeg i vanjskog sigurnosnog ambijenta u kojem se ona nalazi. Prvobitni cilj ovog rada i njeno težište proširit će postojeća naučna saznanja o humanoj sigurnosti, i njene refleksije na demokratsko okruženje u kojem se nalazi. U smjeru tog istraživanja potrebno je naglasiti da “te radnje i mjere poduzimaju različiti društveni entiteti – od pojedinaca, preko raznih organizacija (vladinih i nevladinih), institucija do države kao najznačajnijeg oblika političkog organiziranja svakog konkretnog društva te subjekata iz korpusa tzv. međunarodne zajednice” (M. D. Abazović, „Sigurnosna kultura (s osvrtom na BiH i region“ str. 7).

Cilj zaštite osnovnih ljudskih i građanskih prava kao temeljnih osnova demokratije, leži u

identifikaciji domena i razine ugroženosti različitih kategorija stanovništva, gdje je neophodno upoznati se sa bitnim shvaćanjima osnovnih principa humane sigurnosti.

1.4. Generalna hipoteza

U skladu sa problemom i predmetom istraživanja ovog rada, generalna hipoteza glasi:

Nepoštivanje osnovnih ljudskih prava i sloboda, determinirana je dinamikom i nivoom demokratske konsolidacije bosanskohercegovačkog društva, što se odražava na otežavanje nadogradnje humane sigurnosti i tranzicijskog puta Bosne i Hercegovine.

1.5. Izvedbene hipoteze

Izvedbene hipoteze na osnovu generalne hipoteze su sljedeće:

- Sigurnosne prijetnje u državama koje su uglavnom demokratski orijentisane prvenstveno su nevojne prirode.
- Destabilizacija unutrašnjih političkih procesa, demokratskih i sigurnosnih pitanja doprinose unutarnjim nemirima.
- Razne vrste opasnosti koje građanima Bosne i Hercegovine ne garantiraju sigurnost, blagostanje i vladavinu prava.
- Pojavljuju se nove sigurnosne prijetnje po građane, gdje do izražaja dolazi nedovoljan stepen koordinacije između policijskih agencija u Bosni i Hercegovini.

1.6. Metode istraživanja

Prilikom izrade magistarskog rada koristit će se metoda analize sadržaja i komparativna metoda pomoću kojih će se analizirati i citirati stručna i naučna djela (knjige, eseji itd.), izvještaji sigurnosnih agencija, izvještaji sa terena, te izvještaji relevantnih međunarodnih i nevladinih organizacija.

1.7. Društvena opravdanost rada

Društveni doprinos istraživanja ovog magistarskog rada ogleda se u dinamici razvoja sigurnosnih pitanja na globalnom planu gdje međunarodni odnosi djeluju na sve sfere ljudskih i društvenih odnosa naspram koncepta humane sigurnosti. Upravo zbog toga potrebno je izgraditi strategiju koja će pomoći da se procijene nove prijetnje i rizici za humanu sigurnost, kao i mehanizme za odbranu i zaštitu osnovnih demokratskih vrijednosti ljudske zajednice.

Društveni doprinos istraživanja magistarskog rada:

- Izgraditi institucije gdje će službe i organi sigurnosti provoditi efikasne sigurnosne mjere u cjelokupnom sistemu sigurnosti države Bosne i Hercegovine.
- Uraditi sigurnosnu procjenu te identificirati oblike i radnje svih vrsta ugrožavanja sigurnosti u Bosni i Hercegovini.
- Identificirati problem načela “političkog natjecanja” koji može imati veliki utjecaj za jačanje određenih nacionalističkih ideja i time može da blokira proces demokratizacije u Bosni i Hercegovini.

1.8. Vrijeme istraživanja

Vremenski okvir istraživanja rada primarno će biti usmjeren na period od vremena potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma (1995), pa sve do danas.

II HUMANA SIGURNOST 21.STOLJEĆA

2.1. Značenje pojma i definicija humane sigurnosti

Pojam humane sigurnosti razvio se iz stanja političkog i sigurnosnog pomaka u razdoblju nakon Hladnog rata. Mnogi su se brinuli da će kraj Hladnog rata oglasiti novu eru oštih kriza, pa čak i ratova između samih velikih sila. Nakon pada Željezne zavjese, pored mnogo promjena koje su uslijedile, promjenile su se i prijetnje a samim time i samo tumačenje ovog novog koncepta koji se naziva humana sigurnost. Slijedom tih važnih geopolitičkih događaja, savremeni svijet zahtijevao je veliki iskorak od državocentričnog pristupa ka humanocentričnom pristupu sigurnosnih pitanja. U centru ovog sasvim novog koncepta nalazila se ideja da referentni objekat sigurnosne politike treba da bude čovjek, a ne nacija ili država.

U teoriji i praksi međunarodnih odnosa, prvenstveno kod zastupnika liberalizma, razvila se ideja koja prvenstveno za cilj ima zaštitu ljudi od bilo kakvog vida ugrožavanja, ugrožavanja njihove slobode, blagostanja i jednakosti (detaljnije Hampson, 2008:230). Ovakav pristup snažno je utjecao na transformaciju države i njenu tradicionalnu ulogu, a posebno na sam sistem nacionalne sigurnosti. Zagovornici tradicionalnog sistema sigurnosti zastupali su većinom državocentrični pristup, što je značilo da su sigurnosne prijetnje uglavnom vanjske prirode po samu državu, te su se u tom kontestu odnosili na zaštitu države od vanjskih utjecaja.

Početakom ranih 90-tih godina prošlog stoljeća, geopolitička stabilnost kao rezultat hladnog rata dala je novu mogućnost razumijevanja samog uzroka ljudske ranjivosti² (Owen,2010:39). Zbog svega navedenog suvremeni teoretičari ukazuju na stvarne razloge proširivanja koncepta sigurnosti od države do pojedinca (humanocentrični pristup), uključujući novi koncept koji je nazvan ljudska ili humana sigurnost u kojem ne može vladati mir ako ljudi ne uživaju sigurnost u svom svakodnevnom životu. Koncept humane sigurnosti se prvi put spominje sredinom 90-tih godina prošlog stoljeća u UNDP-ovom izvještaju iz 1994. godine, u kojem se humana sigurnost definira kao stanje borbe protiv ugrožavanja temeljnih ljudskih prava i sloboda, te očuvanju vrijednosti istih.

---

2 Prema Batterbyju & Siracusi (2009:9) prijetnje za ljudsko blagostanje nesumnjivo su veće prema broju i opsegu danas nego kad je nastajao sistem Ujedinjenih nacija 1945.godine. Nadalje zaključuju da je skala sigurnosnih izazova rapidno povećana rastom tehnologije i sofisticiranog oružja, što pak sigurnosne prijetnje može prenositi unutar i van nacionalnih granica.

Ovdje možemo zaključiti da je koncept humane sigurnosti opisan kao pristup orijentisan na ljude, njihove osnovne i zakonom izrečene slobode i prava, gdje se na prvo mjesto stavlja zaštita ljudskog roda od fizičkog nasilja, gdje nije važno da li ono dolazi od spoljnih država ili od vlastite domaće države te zaštitu od nasilnih pojedinaca, nižih državnih aktera ili porodičnog nasilja. Nadalje, humana sigurnost nastoji povezati sigurnosnu i razvojnu komponentu, polazeći od teze kako bez mira ne može biti razvoja, a bez razvoja ugrožen je mir (šire: Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., „Humana sigurnost u postkonfliktnom kontekstu“, 2017).

U raspravama koje smo naveli u radu, uvidjeli smo neke od osnovnih razlika humane sigurnosti i tradicionalnog koncepta, gdje su vidljivi određeni stepeni neslaganja kod samih zagovornika koncepta humane sigurnosti (šire: Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., str.41). Oduvijek je među znastvenicima postojao opći koncenzus oko referentnog objekta ljudske sigurnosti, ali je također postojalo opće sporenje u pravcu samog određivanja vrsta i oblika prijetnji koje će biti primarne za ovaj koncept, gdje je podijeljeno mišljenje zagovornika na užu i širu pristup ljudskoj sigurnosti (šire: Kerr, 2010B: 115; Tigerstrom, 2007; Hampson, 2008).

Škola užeg pristupa ljudskoj sigurnosti svoj stav zasniva na prijetnjama političkog nasilja za građanstvo od strane države ili nekog drugog organiziranog političkog subjekta (šire: Kerr,2010: 118). Dalje, škola šireg pristupa kako i sam naziv glasi, čini širi pristup ljudskoj sigurnosti koji podrazumijeva širi spektar broja prijetnji, gdje uključujemo i one nasilne, te ona svoj temelj zasniva na slobodi od siromaštva koja „uključuje sigurnost hrane, adekvatno utočište, sigurnost od oskudice te prijetnje ljudskog dostojanstva“ (Alkire Sabine, 2003; str. 50).

Iz ovoga možemo zaključiti da ljudska sigurnost ima dva aspekta, ali i da može biti ugrožena u sedam područja, koja čine temelj osiguravanja ljudske sigurnosti: ekonomska sigurnost, prehrambena sigurnost, zdravstvena sigurnost, ekološka sigurnost, lična sigurnost, politička sigurnost i sigurnost zajednice (Tigerstrom,2007; Kerr, 2010A).

Tabela 1. Područja ljudske sigurnosti

LJUDSKA SIGURNOST

Ekonomska sigurnost	Prehrambena sigurnost	Zdravstvena sigurnost	Ekološka sigurnost	Lična sigurnost	Politička sigurnost	Sigurnost zajednice
---------------------	-----------------------	-----------------------	--------------------	-----------------	---------------------	---------------------

U navedenoj tabeli objašnjava se sedam glavnih kategorija prijetnji ljudskoj sigurnosti:

- *Ekonomska sigurnost* – osigurava svakom pojedincu minimalan prihod dovoljan za normalan život, a glavna prijetnja joj je siromaštvo;
- *Prehrambena sigurnost* – osigurava fizički i ekonomski pristup osnovnim namirnicama, a glavna prijetnja joj je glad i oskudica;
- *Zdravstvena sigurnost* – osigurava minimalnu zaštitu od bolesti i nezdravog načina života, a glavne prijetnje su joj povrede i bolesti;
- *Ekološka sigurnost* – štiti ljude od kroničnih i dugoročnih, te iznenadnih i, po obilježijima, nasilnih prirodnih prijetnji koje su nerijetko izazvane ljudskim djelovanjem i podrazumijeva zagađenje, unuštavanje okoliša i prekomjerno iskorištavanje prirodnih izvora;
- *Lična sigurnost* – štiti ljudski potencijal od raznih prijetnji koje dolaze od strane države, drugih država ili grupe ljudi, pojedinaca, kao i od prijetnji usmjerenih ka ženama, djeci ili samome sebi;
- *Politička sigurnost* – osigurava osnovna i ustavom zagarantovana prava ljudi u zajednici, a prijetnja joj je politička represija;
- *Sigurnost zajednice* – štiti integritet zajednica i njihovih kultura, a glavne prijetnje su joj etničko nasilje, nasilje na vjerskoj osnovi, socijalni nemiri i nestabilnost;

Doktrina humane sigurnosti ima sve više i više pristalica. Kada pogledamo, trenutak u kojem se ova tema nalazi u centru pažnje debata o sigurnosti u Ujedinjenim nacijama veći dio svjetske javnosti podržava njene postulate, čak i ako je u pitanju prećutna podrška. Vodeće prijetnje, kao ni definicija sigurnosti koju prihvataju građani, trenutno više nisu one prijetnje koje pogađaju cijele države, nego one koje se odnose na ljudska bića, te njihova prava i slobode.

Humana sigurnost se najčešće povezuje sa odsustvom ili smanjenjem prijetnji vrijednostima o kojim brinemo, te vrijednostima koje želimo da sačuvamo i koje su nam veoma važne u svakodnevnom životu. Humanu sigurnost treba razlikovati od nacionalne sigurnosti, jer ona predstavlja koncept čiji referentni objekat čine ljudi i njihove zajednice u svojim svakodnevnim životima, a ne države i njihove teritorije. U definiranju interesa same države, glavnu ulogu ima društvo kao centralni subjekat politike. Kao takvo, društvo svoje osnovne interese ostvaruje putem države, iz čega proizilazi da je ponašanje država u međunarodnim odnosima uvijek refleksija društvenih odnosa unutar nje same (šire: Morawscik, 1996:126). Na ovaj način se etablira politička zajednica, gdje individue djeluju slobodno na promovisanju različitih interesa unutar same države, kao i unutar međunarodne zajednice.

Suštinski posmatrano osnovni, odnosno glavni fokus koncepta humane sigurnosti jeste sama povezanost sukoba i razvoja, a ona ponekad ima i kataklizmičke posljedice. Osnovna poveznica navedenih sukoba te razvoja proizilazi iz velikog broja unutrašnjih sukoba, baš zbog toga jer se veliki broj ratova vodi u nerazvijenim i siromašnim državama. Također veoma važno je naglasiti da političko nasilje dolazi od samog državnog aparata te raznih pobunjeničkih skupina, što dalje za ogromnu posledicu može imati propadanje države (šire: Smajić M., Spahić T., Turčalo S.; Unutrašnja sigurnost: teorija, praksa i savremeni sigurnosni izazovi, 2023).

Glavni problem svih današnjih sukoba i ratova, leži u tome da su žrtve uglavnom civili, a posebno su to djeca i žene, što predstavlja ogroman problem suštine sukoba i ratova. Razoreno civilno stanovništvo godinama poslije tih sukoba trpi velike zdravstvene, socijalne te ekonomske posljedice, a kao krajnji rezultat tih sukoba imamo veliku političku i društvenu nesigurnost, koja poslije proizvodi ogromnu nestabilnost u svim sferama humane sigurnosti, po čovjeka i njegovu zajednicu u kojoj živi.

Najveći dio novije literature, uključujući i izvornu formulaciju koju je dao UNDP, karakteriše humanu sigurnost kao globalni problem, koji zahtjeva globalno rješenje. Samo postizanje humane sigurnosti, je gotovo po definiciji kolektivan napor, koji uključuje građaninapojedinca kao aktivnog sudionika, ali također zadržavajući glavne uloge za grupe i institucije civilnog društva, nevladine i međunarodne organizacije, kao i vlade nacionalnih država, što skupa treba da daje rezultat tog napora.

Humana sigurnost danas postepeno postaje imperativ u mnogim demokratskim država i

društvima. Kada suštinski posmatramo, državne sigurnosne službe su spremne da se anagažiraju po svim pitanjima sigurnosti pojedinca i ugroženih grupa, nezavisno od toga gdje žive i čije državljanstvo posjeduju, a sve s ciljem da bi se eliminsale sve opasnosti koje bi mogle da naruše čovjekov integritet, privatnost, status u društvu, osnovne slobode i prava. Dalje se osvrćemo, na rezultat istraživanja koje je objavila akademija nauka iz Norveške, gdje se došlo do zapanjujućih rezultata da „su ljudi u periodu od 3 600 godina prije nove ere pa do 1990. godine, tokom tih 5 590 godina ratovali zbog različitih razloga, a za to vrijeme u 1 463 različita rata život je izgubilo 3 640 000 000 ljudi. U toku tih 5 590 godina samo 292 godine su protekle bez rata...“ (Dautović, 2007: 23).

Do sada su razvijane tri različite koncepcije humane sigurnosti. Prva koja se može odrediti kao prirodna ljudska prava/vladavina zakona, koja svoje uporište ima u liberalnoj osnovi o osnovnim individualnim pravima na život, slobodu i sreću. Druga koncepcija humane sigurnosti se odnosi na humanitarnu dimenziju ljudske sigurnosti i obuhvata sve međunarodne aktivnosti koje djeluju na osnaživanju međunarodnog prava, naročito u pogledu genocida i ratnih zločina. Treća koncepcija uključuje razne prijetnje životu i blagostanju pojedinaca te zaštititi pojedinaca od raznih vrsta ugrožavanja, koja djeluju na život čovjeka u zajednici u kojoj živi. Svaka od ovih koncepcija poseban akcenat stavlja na prijetnje i vrijednosti koje treba zaštititi, te svakako predviđa različite akcije i strategije koje svojim djelovanjem pomažu pri ostvarenju same ljudske sigurnosti, te njenih koncepta. Za ostvarivanje ovih akcija i strategija najvažnija je uloga same države, ali i uloga međunarodnih organizacija i institucija, NVO, humanitarnih organizacija itd.

Ipak humana sigurnost kao izveden pojam, i novi društveni i sigurnosni koncept nažalost nema veliku društvenu podršku, niti raspolaže sa teorijskim i institucionalnim kapacitetom sa kojim raspolaže u međunarodnom pravu gdje se veoma važan koncept stavlja na zaštitu i očuvanje vrijednosti osnovnih ljudskih prava i sloboda. Međutim uprkos tome što humana sigurnost još uvijek traga za svojim mjestom u međunarodnom sistemu vrijednosti, važno je naglasiti da je koncept humane sigurnosti snažno utjecao na razvitak ljudskih sloboda i prava, u smislu njihovog društvenog osnaživanja, što je kasnije imalo veliki utjecaj u društvenom životu čovjeka. Važno je naglasiti da do danas još niko nije razvio dovoljno privlačan, očigledan i djelotvoran okvir u kojem bi bila postignuta optimalna saradnja ovih sektora i institucija. Na osnovu svih do sada navedenih definicija, humana sigurnost se može postići samo putem sinergijske saradnje preko društvenih, međunarodnih i nevladinih organizacija, te kao takva može doprinjeti očuvanju i zaštiti njenog samog koncepta.

U predstavljanju i objašnjenju koncepta humane sigurnosti veoma je važno predstaviti i principe na kojima ona počiva. Ti principi su princip samozaštite i princip osnaživanja, dva principa koja su veoma važna u samom funkcionisanju humane sigurnosti. Važnost principa samozaštite ogleda se u tome da se ljudi i njihove zajednice nalaze pred prijetnjama događaja koji su izvan njihove kontrole: nasilni sukobi, finansijske krize, siromaštvo, razne zarazne bolesti, teroristički napadi, zagađivanje životne sredine, gdje se mnoge od njih mogu iznenada pojaviti i tada predstavljaju još veću prijetnju.

Zbog svega navedenog veoma važno je uočiti prijetnje prije nego se pojave, gdje je bitno preventivno djelovati, razviti sistem ranog upozoravanja, te naravno spriječiti nastanak svakog oblika uznemiravanja čovjeka kao najvažnije komponente društva. Kada govorimo o osnaživanju, tu mislimo na kombinaciju procesa, normi te jačanja institucija, uključujući vladavinu prava, kao i na aktivno a ne pasivno učešće pojedinaca i društvenih zajednica u dizajniranju i sprovođenju različitih inicijativa i programa kojima se uređuje i određuje svakodnevni život čovjeka i obim slobode svakog pojedinca ponaosob. Važno je istaći da humana sigurnost svojim konceptom insistira na pravednoj i dobroj vladavini, gdje čovjek kao njen prioritetan subjekt ima pravo prvenstveno na ostvarivanje svojih ličnih potreba i planova, te ima pravo na slobodu mišljenja, govora i izražavanja. Također čovjek mora biti zaštićen od pojedinih iznednadnih prijetnji poput fizičke torture, etničkih tenzija, kriminala, svakog vida nasilja, svake vrste zloupotrebe njegovog ličnog ugrožavanja, mentalnog te fizičkog ozljeđivanja.

Za razliku od koncepta ljudskih prava koja po svojoj prirodi raspolažu sa institucionalnim mehanizmima, humana sigurnost se oslanja na vrijednosni sistem pojedinca kao individue, odnosno na subjektivno osjećanje o tome da li se osjećaju ugroženim ili ne. Zbog toga humana sigurnost predstavlja širi osnov od samog koncepta ljudskih prava i pretendira da postane paradigma vrijednosti u globalnom svijetu. Prema Batterby i Siracucu, prijetnje za ljudsko blagostanje nesumnjivo su veće prema broju i opsegu danas u epohi ranih opasnosti i izazova nego kad je nastajao sistem Ujedinjenih nacija 1945. godine. Oni zaključuju da se skala sigurnosnih izazova i opasnosti uveliko povećala rastom tehnologije i sofisticiranog oružja, što sigurnosne prijetnje prenosi unutar i van nacionalnih granica same države (šire: Batterby i Siracusa, 2009:9).

Suštinski gledano, ljudska vrsta kao društvenopolitička bića, uvijek je težila potpunom ili čak i djelimičnom eliminisanju svih oblika te uzroka ugrožavanja samog čovjeka, a sve to sa ciljem ostvarivanja osnovne potrebe za zaštitom fizičkog integriteta, zaštitom dostojanstva kao i zaštitom privatnosti sebe i društva u cjelini. Autor Thomas Hobbes, naglašava da koncept sigurnosti i njenog

djelovanja predstavlja glavni uvjet za stanje blagostanja te sigurnosti čovjeka od svih nedaća, ali ne i za puko preživljavanje (šire: Booth, 2007: 39). Svako savremeno transnacionalno društvo prvenstveno treba da karakterišu koncepti slobode, ljudskih prava te sigurnog okruženja za sve građane. Sve ovo predstavlja generalizacija današnjeg modernog društva, koje je okruženo raznim nevojnim prijetnjama, pa tako je potrebno razvijati šire sigurnosno okruženje, koje mora biti na zadovoljavajućem nivou za sve aktere u jednom društvu ili zajednici. Mi danas živimo u svijetu, gdje je čovjek često izložen raznim prijetnjama te strahu od istih, kako u realnom tako i u virtualnom okruženju.

Dalje, veoma važno je naglasiti, da čovjekova potreba za sigurnošću te potrebom za zaštitom svog integriteta predstavljaju osnovnu egzistencijalnu potrebu čovjeka kao individue, jer u suprotnom dolazi do ugrožavanja opstanka te razvoja zajednice, vrste i društva (šire: Smajić M., Spahić T., Turčalo S., 2023). Zaključno, možemo donjeti konstataciju da koncept sigurnosti predstavlja osnovni interesni cilj čovjekovog djelovanja.

2.2. Savremene teorije i modeli humane sigurnosti

O samom pojmu humane sigurnosti se u društvenoj i naučnoj javnosti raspravlja od 1994. godine, neposredno nakon što Razvojni program Ujedinjenih Nacija – UNDP objavljuje Izvještaj o ljudskom razvoju u kojem se po prvi put zvanično upotrebljava pojam ljudske sigurnosti. Suština ovog Izvještaja zasnovana je na revitalizaciji velikih ideja iz historije ljudske misli – slobodi od straha i slobodi od uskraćenosti, gdje je u tom smislu bivši Generalni sekretar Ujedinjenih Nacija Kofi Anan u svom obraćanju ljudsku sigurnost definisao kao znatno širom globalnom strategijom koja se ne zadovoljava samo prevencijom nasilnih sukoba, već insistira na dobroj vladavini, pristupu obrazovnju i zdravstvenoj zaštiti, ostvarivanju ličnih planova čovjeka, smanjivanju siromaštva, uvećanju ekonomskog rasta. Ovaj izvještaj je također za cilj imao da posluži kao odgovor na rastuću kompleksnost suvremenog sigurnosnog okruženja, i opadajuću ulogu državno-centričnog pristupa pitanjima sigurnosti.

Veoma važnu teoriju humane sigurnosti nalazimo u liberalizmu, koji u fokus stavlja individuu, “slobodu, participaciju, kao i blagostanje, sreću i mir za što više ljudi”, iz čega proizilazi i “njegov interes za demokratizacijom od koje on očekuje pacificirajuće djelovanje” (Krell, 2004: 183).

Liberalizam kao takav dijeli mišljenje u kojem je vanjskopolitičko djelovanje države uvjetovano njezinim društvenim, političkim i ekonomskim uređenjem. Liberali smatraju da je veoma bitno da se u međunarodnu sferu uvedu i nedržavni akteri, te da sa njima dolazi i do promjena koncepta sigurnosti. Liberali također smatraju da za međunarodnu zajednicu nije više važna sigurnost država, već i sigurnost samih građana u okviru država u kojim žive. Prioritetan fokus se stavlja na humanu sigurnost, kao koncept koji će doprinjeti postizanju one razine sigurnosti čovjeka koja će im omogućiti da zadovolje svoje osnovne potrebe i realiziraju kvalitetan društveni život.

Savremeni teoretičari sigurnosnih i mirovnih studija jasno identificiraju da sama promjena referentnih objekata od države ka pojedincu predstavlja osnovni i glavni temelj samog koncepta ljudske sigurnosti. Ipak ovdje postoji očigledno neslaganje zagovornika ljudske sigurnosti sa zagovornicima tradicionalne sigurnosti, čiji je referentni objekt država. Također velike razlike te neslaganja između ljudske i tradicionalne sigurnosti temelji se na različitim percepcijama ugrožavanja same sigurnosti.

Tabela 2. Tradicionalna vs. ljudska sigurnost (Owen, 2010:40)

Vrste sigurnosti	Referentni objekt	Štiti	Moguće prijetnje
Tradicionalna sigurnost	Država	Integritet države	Međunarodni rat, revolucija....
Ljudska sigurnost	Čovjek	Integritet individue	Siromaštvo, bolest, prirodne katastrofe, nasilje, kršenje ljudskih prava

Dakle iz gore navedene tabele možemo uočiti da tradicionalna sigurnost svojom državnocentričnom argumentacijom državu i njenu teritoriju posmatra kao referentni objekt sigurnosti, gdje se ona ograničava samo na prijetnje vanjske prirode, smatrajući rat glavnim izvorom nesigurnosti. Ovo znači, da je koncept tradicionalne sigurnosti ograničen samo na vanjske prijetnje i opasnosti, ali ne i na unutrašnje prijetnje i opasnosti, iako su neki realisti mišljenja da se preko zaštite države od vojnih prijetnji ostvaruje i zaštita stanovništva (šire: Smajić M., Spahić T., Turčalo S., 2023).

Također, kako navodi autor Beridan, važno je navesti da osim vanjskih prijetnji koje dolaze prema ustavnom poretku same države, te prema njenoj nacionalnoj sigurnosti, postoji i niz izvora prijetnji te ugrožavanja sistemu nacionalne sigurnosti te samih građana, koji su pretežno unutrašnje naravi, gdje se ubrajaju:

1. politička previranja koja u krajnjem mogu proizvesti građanski rat;
2. terorizam;
3. ograničeni gospodarski i ekonomski kriminal i korupcija;
4. trgovina ljudima, ljudskim organima, prostitucija, nasilje različitih oblika, ekonomska i druge vrste pomoći terorističkim djelatnostima;
5. . ograničeni kriminal koji podrazumijeva zaštitu optuženih za ratne i druge zločine;
6. organizirano i svako drugo narušavanje javnog reda i mira, te zakona u području prometa;
7. grupno ili pojedinačno narušavanje integriteta vlasti države, osobito u sustavu nacionalne sigurnosti iznutra, neizvršavanjem Ustavom i zakonima države propisanih dužnosti i funkcija;
8. proliferacija oružja za masovno uništenje;
9. organizirana kolaboracionistička djelatnost (Beridan, 2008: 92-93).

Iz perspektive ljudske sigurnosti sredstvo za postizanje sigurnosti čovjeka ne može biti oružje nego trajni razvoj, koji ne generira samo ekonomski rast, nego i jednakomjerno raspoređuje profite, obnavlja uništenu okolinu za sljedeće generacije (šire: Talović/Grizlod/Cvrtila, 2008: 24f).

Na osnovu analize savremenog političko-sigurnosnog okruženja, unutrašnje prijetnje su na mnogo većem stepenu izraženosti nego vanjske prijetnje. U osnovi koncepta humane sigurnosti prihvatamo teoriju da je njen primarni cilj da se „ljudima osiguraju takvi uvjeti u kojim će biti zaštićeni od svih oblika političkog odnosno transnacionalnog nasilja“ (Owen, 2010), onda zaključno suverenitet države predstavlja pružanje zaštite svim svojim građanima, te poštivanju njihovih prava i sloboda.

Vrijednosti koja svaka država definiše da su joj važne i da ih mora sačuvati su prvenstveno njen teritorijalni integritet, suverenitet, nezavisnost, ustavom utvrđeni poredak, slobode i prava

građana i kao takve naznačene su u najvišem pravnom aktu svake države – ustavu. Na osnovu ovih navedenih tvrdnji možemo zaključiti da koncept humane sigurnosti obuhvata zaštitu ljudi od fizičkog nasilja, bez obzira da li ono dolazi od spoljnih država ili od domaće, vlastite države, zaštitu od nasilnih pojedinaca i nižih državnih aktera, od porodičnog nasilja ili od nasilnih pojedinaca. Glavni fokus na koji se oslanja humana sigurnost jeste sama povezanost konflikta i razvoja, čija povezanost ponekad ima i kataklizmičke posljedice. Mnogi od teoretičara sigurnosnih studija stoje na pretpostavci da promjena paradigme o promišljanju referentnih objekata od države ka pojedincu predstavlja glavni temelj koncepta same ljudske sigurnosti, pa i sigurnosnih studija općenito.

2.3. Neuhvatljiva definicija novog koncepta

Humana sigurnost kao jedna od najvažnijih uvjeta opstanka i djelovanja pojedinca, društva, države i međunarodne zajednice važi za važan temelj osnovnih društvenih funkcija. Da je tako svjedoči zaokupljenost postizanja sigurnosti tijekom čitave ljudske historije, od vremena kada su ljudi živjeli u primitivnim zajednicama, gdje su bili izloženi mnogim izazovima i opasnostima, gdje su morali da sačuvaju svoj život te život svoje porodice, na bilo koji način pa sve do sadašnjeg vremena i početka 21. stoljeća. Ulazak u 21. stoljeće obilježili su mnogi suprotstavljivi trendovi integracije i fragmentacije novog globalnog sistema, te nekih novih stavki tog ciklusa. U sadašnjem svijetu, okruženju te funkcioniranju društva i države veoma je teško definirati te identificirati sve glavne izvore te oblike ugrožavanja i opasnosti, kako prema društvu i državi, tako i prema čovjeku kao osnovom cilju zadovoljavanja slobode i prava njegovog integriteta.

Suštinski posmatrajući razvojni ciklus ljudskog bića, društva te države, dolazimo do zaključka da bez obzira na historijski, vremenski te političko-organizacijski okvir, da koncept sigurnosti važi za temeljni osnov njihovog razvitka. U sadašnjem turbulentnom svijetu, kakav je danas, sigurnost te njeni sigurnosni izazovi jesu multidimenzionalnog karaktera, gdje kako navodi autor Vukadinović da svi ti izazovi novijeg vremena nisu tradicionalnog/međunarodnog karaktera već u istoj mjeri pogađaju i državu, društvu i čovjeka (šire: Vukadinović, 1999: 12).

U teoriji i praksi međunarodnih odnosa, prvenstveno kod zastupnika liberalizma, razvija se stara-nova ideja svakodnevne zaštite ljudi, njihovih sloboda, jednakosti i blagostanja, čija su promišljanja snažno utjecala na transformaciju države i njenu tradicionalnu ulogu, a posebno na sistem nacionalne sigurnosti. Kao što smo ranije spomenuli u ovom master radu, zagovornici

tradicionalnog modela sigurnosti većinom su zastupali državocentrični pristup, odnosno da su sigurnosne prijetnje uglavnom vanjske prirode, i u tom kontekstu su se odnosili na zaštitu države.

Humana sigurnost predstavlja jedan od temeljnih fenomena ljudskog društva u svim fazama njegovog nastanka i razvoja. Sigurnost pojedinca se uvijek „smatralo pitanjem od vitalnog značaja“ (Talović S., 2006) za samo društvo i državu, gdje pojedinac biva zaštićen od svih vidova opasnosti koje djeluju u modernom vremenu, kojih je jako mnogo. Zbog toga je veoma važno razumijevanje samog pojma humane sigurnosti, posebno u odnosu na određeno razdoblje i konkretnu regiju, polazeći od njenih specifičnosti. Pojam sigurnosti čovjeka i njegove zajednice zaokuplja od njihova postanka, gdje je riječ o egzistencijalnom i vječnom pitanju, jer bez sposobnosti za ostvarivanje sigurnosti na egzistencijalnoj razini nema ni opstanka za društvo i pojedinca. Joseph S. Nye smatra da što smo svjesniji teroije to su nam jasniji putevi kojima idemo, poredeći teoriju sa mapama “koje nam pomažu da se snalazimo na nepoznatom terenu” (šire: Nye S. Joseph 2006: 24).

Danas se u svijetu odvija proces repolarizacije njezina vojnog i političkog prostora i nastaje oblikovanje nove multipolarnosti, odnosno unipolarnosti u kojoj se isprepliću i negativne i pozitivne dimenzije sigurnosti. Samo poboljšanje sigurnosne situacije, koju je potakla saradnja među državama u formiranju i traženju cjelovitoga i zajedničkoga sigurnosnog sistema, u svijetu i dalje postoje izvori mogućih nestabilnosti i opasnosti. Svijet ostaje podijeljen na skupinu ekonomsko uspješnih zemalja sa postignutom vanjskom sigurnošću i na skupinu uglavnom nerazvijenih i siromašnih država, u kojima se u većini slučajeva kao sama posljedica tranzicijskog procesa pogoršavaju socijalno-ekonomske prilike kroz rast pauperizacije i nezaposlenosti. Uz to veoma je važna i humanitarna dimenzija same sigurnosti kao novijeg koncepta u sistemu globalizacije sigurnosti. Glavni izvori nestabilnosti u svijetu danas proizilaze iz ekonomskih problema i političke nestabilnosti novih demokracija, te njezinih demokratskih načela koje ponekad ne čine dovoljno za zaštitu čovjeka te zajednice u kojoj živi (šire: Madi I. 1996: 2).

U većini demokratskih zemalja sve više se afirmira širi koncept nacionalne i međunarodne sigurnosti koji u svom konceptu sadrži političke, gospodarske, socijalne, humanitarne, vojne, ekološke i druge dimenzije, a važno mjesto u tom konceptu zauzima i područje zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda, demokratije i vladavine prava. Pri samom oblikovanju analitičkog okvira, koji bi bio upotrijebljen za empirijsku provjeru razine sigurnosti, odnosno ugroženosti, uzimamo u obzir teorijska polazišta. Prema njima razina sigurnosti je ovisna o izloženosti države ili regije prijetnjama, te je ovisna o moći države i njene socijalno-političke kohezivnosti (Buzan B. 1991: 114-115).

Globalna ugrožavanja u novom globalnom poredku već duže vrijeme ubiru svoje žrtve. Ona pogađaju svakog čovjeka, na svakom mjestu, bez obzira na njegova nastojanja da ih izbjegne i bez obzira osjećao on to ili ne, što je veoma rizična situacija gdje čovjek nastoji da ih što je moguće više izbjegne.

Jedan od vodećih problema pri samom posmatranju globalnih ugrožavanja jeste taj što mnogi ljudi nisu svjesni same težine ugrožavanja, a veoma često ni same činjenice da su u opasnosti od ugrožavanja, što dalje vodi ka težnji čovjeka da ih pokuša izbjeći, na bilo kakav način. Na osnovu ovih stavova nameće se niz pitanja koja se između ostalog odnose na “narod”, odnosno na način na koji treba da se “narod” osvijesti, te da sam odlučuje o sigurnosnom spektru svoje samozaštite, kako sebe tako i svoje porodice. Upravo ovaj novi koncept ljudske sigurnosti ukazuje na propuste oblikovanjem humanocentričkog diskursa koji štiti ljude od savremenih prijetnji u novom globalnom poredku. Humana sigurnost još uvijek treba da uđe u mainstream sigurnosnog diskursa, zbog nesumnjivo različitih ideoloških i političkih razloga koji su u toku, ali i zbog značenja i funkcije samog koncepta (šire: Tigerstrom, 2007:27).

U predhodnom pisanju naveli smo osnovne razlike između humane sigurnosti i tradicionalnog koncepta, gdje su vidljiva određena neslaganja i kod samih zastupnika koncepta humane sigurnosti. Naime, na samom akademskom te literarnom nivou postoji neslaganje oko ovog novog koncepta, odnosno samog značenja pojma humane sigurnosti, što dalje vodi ka mnogim pitanjima. S toga mora se jasno naglasiti da je postojao opći koncenzus oko referentnog objekta humane sigurnosti, ali sporenje oko određivanja vrsta prijetnji koje će biti primarne za ovaj koncept podijelilo je zagovornike na užu i širi pristup ljudskoj sigurnosti (Kerr 2010B:115, Tigerstrom 2007, Hampson 2008).

I pored svega, dokaz da je novi koncept humane sigurnosti ušao u sigurnosni diskurs pokazuju primjeri koji sami ukazuju na razvitak i širi pristup ovog koncepta, ali samo u interesu potpore nekim realpolitikama. Tako Hubert stoji pri tvrdnji kako je vanjska politika pojedinih država navela naučnike da razviju i uzdignu ovaj novi koncept (Hubert, 2004. Kerr, 2010A). Veliki broj autora kao primjer ove navedene tvrdnje navodi kanadsku i norvešku vanjsku politiku 90-tih godina, gdje autor Sukhre navodi da su ove države operacionalizirale ovaj koncept zbog samog dobijanja mjesta nestalne članice u Vijeću sigurnosti UN-a. Drugi slučaj imamo prema Pauline Kerr u invaziji SAD-a na Irak u kojem se “razdoblje nakon invanzije pretvorilo u kaos, gdje su SAD

iskoristile koncept ljudske sigurnosti kao opravdanje za pokretanje rata, tvrdeći da je američki cilj bio spasiti irački narod od nesigurnosti koju je uzrokovao Saddam Hussein, pa čak ni tada SAD nisu učinile mnogo kako bi „povratile zakon i red u zemlji” (Kerr, 2010A:127)

Jedan od najvećih potpora samog razvoja novog koncepta humane sigurnosti razvila se na marginama Opće skupštine UN-a 1998. godine, na kojem je osnovana neformalna grupa zemalja mreže humane sigurnosti (Human Security Network). Ova mreža je prvobitno poticala na rješavanje međunarodnih problema koji predstavljaju veliku opasnost za samu sigurnost života ljudi, pa se na početku odnosila na zabranu protivpješadijskih mina, a kasnije se proširila na druga važna međunarodna pitanja kao što su zaštita djece u oružanim sukobima, uloga žene u mirovnim operacijama, borba protiv AIDS-a³. Ova mreža humane sigurnosti danas broji 13 država : Norveška, Švicarska, Jordan, Čile, Austrija, Mali, Kanada, Tajland, Slovenija, Grčka, Irska, Kostarika i Južnoafrička Republika u svojstvu posmatrača, ali koje i pored dobrih namjera postojanja ne predstavljaju važnog igrača u međunarodnom političkom sistemu, što ovu mrežu marginalizira na samoj sceni svjetske politike i moći. Iz ovoga možemo zaključiti da nakon višegodišnje podjele svijeta prema ideološkim, političkim i vojnim osobenostima, ipak početak 90-ih godina prošlog stoljeća označava novu eru promišljanja sigurnosti.

Kao odgovor na samu kompleksnost pitanja savremenog sigurnosnog okruženja i pojave novih izvora nesigurnosti, razvio se pravac savremenih sigurnosnih studija koji se usmjerio na čovjeka, upotpunjujući nedostatke državnocentričnog okvira i koncepta sigurnosti. Najvažniji imperativ novog koncepta humane sigurnosti jeste ta promjena referentnog objekta i referentnih prijetnji sigurnosti, a sve to u okviru nemogućnosti dovoljnog odgovora na savremene sigurnosne prijetnje, prije svega političko nasilje unutar pa i van države, što ima veliki utjecaj na život te slobodu samog ljudskog bića.

Iako humana sigurnost u savremenom svijetu ima sve više zagovornika, sami koncept nije dovoljno etabliran u mainstream sigurnosnog diskursa. No, iako danas postoje odedeni problemi oko konceptualne nejasnoće i analitičke preciznosti koncepta humane sigurnosti, zasigurno je da će humana sigurnost u budućnosti postati neodvojiv i važan element sigurnosne politike svih savremenih država. Ovo podrazumijeva uspješnost i funkcionalnost djelovanja države na unutrašnjem, vanjskom, te regionalnom i globalnom sigurnosnom nivou. U današnjem kontekstu to znači da ako su ljudi i države po svojoj prirodi ranjivi, tada iz toga slijedi, zavisno od situacije, da

---

3 Šire na http://www.mzz.gov.si/en/foreign_policy/human_security_network_hsn/ (05. februar 2023).

sigurnost obuhvata i ljudsku i državnu sigurnost, zaključuje Kerr (2010A:126).

2.4. Savremeno sigurnosno okruženje i prijetnje u eri 21. stoljeća

“Nikada u ljudskoj historiji, nije bilo potrebe za sigurnošću kao što je to slučaj danas, jer je čovjek uz sva savremena dostignuća i mogućnosti značajno, doprinio ugrožavanju sigurnosti i svjesno i nesvjesno” (Cikotić, Smajić, Delić, Subašić, 2018: 59).

Prethodne rasprave u radu upućuju nas na zaključak, da je ovo novo područje sigurnosnih ugrožavanja i sigurnosnih opasnosti po ljudsku sigurnost vrlo složeno po svojoj kategorizaciji, izvorima, vrstama, predmetu, sredstvima te intenzitetu i metodama. Zbog tih važnih stavki sigurnosnog okruženja, autor Javorović razlikuje pet općih značajki ugrožavanja (Javorović, 1997 u Talović i Bilandžić, 2005:17):

- stalno pojavljivanje novih izvora i vrsta ugroženosti
- povećanje moći ugrožavanja: od sredine 20. stoljeća čovjek je u stanju uništiti svoju planetu
- globalizacija ugrožavanja odnosno dovođenje planete Zemlje i ljudske zajednice u stanje egzistencijalne opasnosti
- rat nije jedini izvor globalnog ugrožavanja
- mijenja se redoslijed (vrsta i izvori) na ljestvici ugrožavanja

Sigurnosno okruženje je jedno od najsloženijih područja djelovanja savremenih država, gdje u različitim uvjetima države imaju različit pristup oblikovanja sigurnosnih politika i njenih koncepata. Koncept sigurnosti dobiva novi temelj koji ga širi izvan vojno-političkih odgovora jer opasnosti kao što su migracije, organizirani kriminal, terorizam, klimatske promjene, migracije, epidemije zaraznih bolesti, trgovina drogom, tehnološke i prirodne nesreće i katastrofe zahtijevaju drugačije politike i sisteme odgovora.

U sadašnjem vremenu postoji sve više opasnosti, neizvjesnosti i nepredvidljivosti što ima veliki utjecaj na koncept sigurnosnog upravljanja. Modeli sigurnosnog upravljanja nisu više organizovani samo na kapacitete država i sistema nacionalne sigurnosti, već se razvijaju sistemi

partnerstva između država, društva i pojedinaca, a sve u svrhu provođenja preventivnih aktivnosti i aktivnosti na stvaranju otpornosti društva. Politika nacionalne sigurnosti sve više se usmjerava prema analizi novih modela sigurnosnog upravljanja s bitnom namjerom utvrđivanja transformacijskih elemenata, koji bi za cilj imali praćenje promjena u poimanju sigurnosti u samim sigurnosnim politikama.

Početak 21. stoljeća karakteriziraju novi oblici međunarodne politike stvaranjem novih nacionalnih država, te regionalnih i globalnih pokreta zasnovanih na principima političkih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih, ekoloških i drugih integracija. U posthladnoratovskom vremenu pojavili su se novi izazovi, kao i nove prijetnje u upravljanju globalnom i regionalnom sigurnošću. Dok je u prošlosti većina prijetnji dolazila od drugih država i njihovih politika, danas nedržavni akteri (NVO-i, privatne vojne kompanije i međunarodne korporacije), u veoma većoj mjeri predstavljaju važan koncept kreiranja novog sigurnosnog diskursa. U savremenom se svijetu suočavamo sa mnogobrojnim opasnostima koje na razne načine imaju veliki utjecaj na sadašnji život pojedinca, zajednice i okoline. Savremene prijetnje humanoj sigurnosti u 21. stoljeću uključuju najmanje šest kategorija: 1. nekontrolisani rast stanovništva, 2. razlike u ekonomskim mogućnostima, 3. povećanje međunarodnih migracija, 3. zagađenje okoliša, 5. proizvodnja i promet droga, i 6. međunarodni terorizam.

Danas sigurnosno okruženje najčešće posmatramo kao poređenje prošlosti i načine na koje je ona osiguravana u nekom kontekstu, te odnosu na opasnosti koje su tada bile dominantne, gdje se vrlo često vraćamo na opasnosti hladnog rata u kojem su dominantne opasnosti bile vezane za mogućnost korištenja oružja za masovno uništenje, te mogućnosti ratova između regionalnih i globalnih sila. Nakon hladnog rata, započelo je oblikovanje novog izazova s kojim se svijet nije ranije suočavao toliko intezivno, gdje se sve manje ugrožavaju suverenitet i teritorijalni integritet država, a sve više ugrožavaju vrijednosti i temeljni uslovi života i održavanja ljudske civilizacije i njezine okoline. Poslije pojave tih novih oblika nesigurnosti, postaje jasno da se počela razvijati era "nesigurnosti" u kojoj se pojavljuju novi izazovi, što zahtijeva od država stvaranje novih politika i sposobnosti odgovora na složenost opasnosti i nesigurnosti koje su gotovo kontinuirane u današnjim uslovima. Stoga, dolazimo do zaključka da sistem nacionalne sigurnosti države treba biti organizovan na način da predviđa, upravlja i odgovara na sve oblike opasnosti s kojim se država i društvo suočavaju ili bi se mogli suočiti u budućnosti.

Prema autoru Grizoldu, sistem nacionalne sigurnosti jedne države ne uključuje samo sposobnosti za očuvanje vrijednosti društva od unutrašnjeg i vanjskog ugrožavanja mira i slobode

građana, nego i zajedničko djelovanje s drugim državnim podsistemima radi daljnjeg razvoja društva u cjelini, kao i ljudske civilizacije (šire: Grizold, 1992:68).

U današnjem svijetu države su razvile nove politike sigurnosti i instrumente, koji služe kao odgovor na opasnosti i prijetnje, što je dovelo i do novih oblika upravljanja sve složenijom sigurnosnom okolinom. Stalni proces globalizacije, gdje su glavne odlike otvorena ekonomija i otvoreno društvo koje su umrežile svijet, ali su također poslove sigurnosti učinili teže predvidivim, gdje kontrola teritorije nije više, ili nije glavni ili najvažniji prioritet (šire: Kirchner i Sperling, 2007:3). Pod okriljem globalizacije razvijene države ostvaruju ekonomski profit, vodstvo, nadzor, utjecaj, moć i one su potpuno dominantne na svjetskoj razini. Države su poduzele brojne mjere kojima nastoje zadržati svoju sigurnost u očekivanim granicama, iako su posljedice pojedinih aktivnosti i primijenjivih mjera nasuprot demokratskim vrijednostima. Ovdje nalazimo primjer povećanja korištenja svih sredstava za savladavanje savremenog terorizma, gdje kao rezultat imamo smanjivanje građanskih sloboda, njihove slobodne kretnje i njihove privatnosti, a sve sa ciljem zaštite građanstva od ovih prijetnji.

U liberalno-demokratskim društvima građani imaju pravo izbora, gdje imaju mogućnost da svojim glasom utječu na javne politike i političke procese na različite načine. Jedino područje gdje građani imaju manje mogućnosti jeste državna sigurnost, gdje se veliki dio aktivnosti odvija u tajnosti i države su nesklone previše otvarati svoje djelovanje koje je usmjereno na zaštitu suvereniteta i teritorijalnog integriteta države. Savremene sigurnosne politike sve više rade na promjeni tog pristupa, te daju sve veći prostor građanima i njihovoj participaciji gdje nove strategije državne sigurnosti nastoje obnoviti povjerenje građana u institucije države, posebno one sigurnosne strategije koje su djelovale izvan dosega javnosti, što im je omogućavalo poduzimanje aktivnosti nasuprot interesima građana.

Prema autoru Peter Hennessey (2007:7) demokratske države su u sadašnjim okolnostima dužne djelovati i poduzimati radnje koje djeluju "anestetički" na društvo, odnosno one radnje kojima će se smanjivati strah od pojave nekog rizika, te smanjivati strah od toga da nismo za neke rizike spremni. On smatra da je pri tome veoma važna namjera države, kao i sam čin djelovanja i njegova interpretacija od stvarne učinkovitosti koju tek možemo analizirati s protekom određenog vremena (šire: Hennessey 2007:6). Ovo je od velike važnosti u savremenim uvjetima u kojima nije moguće kontrolisati djelovanje medija, kao ni sve oblike i kanale komuniciranja, što znači da država mora posvetiti veliku pozornost tom aspektu sigurnosnog djelovanja. Sve ovo znači da država mora raditi na odricanju načela tajnosti u smislu djelovanja sigurnosnog sektora, te da mora

poduzimati veće aktivnosti u javnosti prilikom prezentacije, oblikovanja i primjene sigurnosnih politika koje moraju biti u skladu s kontekstom i vremenom u kojem se događaju određene prijetnje.

Država se u klasičnom konceptu nacionalne sigurnosti, koji je bio usmjeren prema odbrani suvereniteta i integriteta države, fokusirala na prepoznavanje rizika i oblikovanje jednostranih odgovora koji su bili utemeljeni na konceptu sile i moći države (hard i soft power). U sadašnjem vremenu, država se suočava s brojnim rizicima i opasnostima gdje svoj fokus usmjerava na koordinaciju ukupnih nacionalnih napora pri čemu se racionalno koriste svi resursi koji stoje državi na raspolaganju.

Rekonceptualizacija sigurnosnih politika se u današnje vrijeme odvija kroz postupno ili potpuno napuštanje koncepata koji su svoj temelj gradili na prijetnjama suverenitetu i integritetu (threat-based concept) i razvoju novih koncepata, koji se usmjeravaju prema analizi rizika (risk-based concept), što znači razvoj novih sigurnosnih struktura. Ove promjene zahtjevaju reforme koje su za demokratske države veoma složene, jer su pod velikim pritiskom dvaju bitnih načela: načelo učinkovitosti i načelo odgovornosti. Za vrijeme hladnog rata strateški sigurnosni dokumenti počivali su na korištenju pojmova izazov, opasnost, rizik, prijetnja, prevencija i preventivne mjere. Ipak, nakon 11. septembra 2001. godine sve češće dolazimo do pojmova rizika, prevencija i izgradnje otpornosti društva na izazove s kojima se savremeni svijet suočava (šire: Craig McLean, Alan Patterson, John Williams; 2010 :562). Poslije tih promjena, počelo se primjenjivati tzv. "načelo opreznosti" koje podrazumijeva korištenje i izgradnju preventivnih modela u području sigurnosti, kao i oblikovanje alata koji koriste kooperativni i ne-konfrontirajući jezik. Država se korištenjem ne-konfrontirajuće logike i jezika na djelovanje preventivnim aktivnostima, čime nastoje spriječiti pojavu opasnosti po samu državu, pojedinca i društvo.

Ovdje dolazimo do rezultata istraživanja sigurnosnog okruženja i prijetnji koje su proveli kanadski istraživači u 11 zemalja, o tome šta građani tih zemalja smatraju kao prijetnju i od čega strahuju. Rezultati tih istraživanja su pokazali da je najveći strah povezan za kriminalne akte (27% ispitanika), na drugom mjestu slijedi strah od terorizma (15% ispitanika), strah od zdrastvenih i ekonomskih prijetnji (13% ispitanika), strah od nesreća i prirodnih katastrofa (12% ispitanika), strah od oružanih sukoba (8% ispitanika) i strah od drugih vrsta ugrožavanja (25% ispitanika) (Bilandžić, 2012). Također 2005. godine provedeno je istraživanje EGROMAS-a čiji su rezultati ukazali na nove izvore nesigurnosti koje državljani država članica EU smatraju najvećim izvorima opasnosti. To su: 1. slabo upravljanje, 2. ugrožavanje životne sredine, 3. zaostajanje u tehnologiji i znanosti, 4. prirodne katastrofe, 5. rasprodaja društvenog bogatstva, 6. tehnološke nesreće, 7. organizovani

kriminal, 8. socijalni nemiri i 9. vojna ugrožavanja (šire: Talović, Bilandžić 2005). Vidljivo je da države više nemaju prioritet zaštite u kontekstu primjene vojne sile, već prioritet koncepta razvoja sigurnosne kulture s naglaskom na elemente ranjivosti društva, na vojnoj, političkoj, društvenoj, ekološkoj i ekonomskoj dimenziji. Ove promjene koje su nastale uslijed procesa globalizacije, ukazuju na to da se događa transformacija rizika bilo prirodnog ili antropogenog porijekla koji su kvalitativno drugačiji od prijašnjih oblika rizika. Proliferacija strukturalnih i globalnih promjena generirala je rizike koje prema autoru Becku treba razlikovati od starih oblika opasnosti. Te razlike su prikazane u Tabeli 4. (Beck, 1999).

Tabela 5. Rizici i njihova pojavnost (Beck,1999)

Rizici u “predrizičnim” društvima	Rizici u savremenim društvima
Osobni – pogađali manje grupe ljudi	Opći – imaju posljedice za čitavo čovječanstvo
Lokalni karakter	Globalni karakter (makro rizici)
Kratkotrajnost, prolaznost	Dugotrajnost
Vidljivost, manifestnost	Nevidljivost, latentnost
Cjelovitost – odjednom, u cjelini su se realizirali	Raspršenost – njihovi efekti se manifestiraju na difuzan i fragmentiran način
Predvidljivost	Nepredvidljivost
Posljedice se lakše otklanjaju	Posljedice se teže otklanjaju
Motivirani mogućnostima, određeni izborom	Sustavno i strukturalno intezivirani obrascima destrukcije
Obrasci hrabrosti i avanture	Obrasci destrukcije i samodestrukcije
Očekivani uzroci	Novi i neočekivani uzroci

Rizici egzistiraju cijelo vrijeme, i kao takve većinu ih je nemoguće iskorijeniti, oni svojom pojavom označavaju vjerovatnost pojave prijetnje ili opasnosti, koja kad se pojavi može da preraste u kriznu situaciju. Međutim za razliku od prijetnji s kojima nije moguće vladati već se samo odbraniti od njih, eliminirati ih ili uništiti, rizicima se može upravljati (šire: Corry, 2012:247). Cilj upravljanja rizikom jeste „smanjenje ili potpuno eliminiranje negativnih posljedica vjerovatnog događaja“ (Roper, 1999:1). Samo preventivno djelovanje ograničava i smanjuje rizičnu situaciju od prerastanja prijetnji u kriznu situaciju i daje mogućnost učinkovitog odgovora kad rizik počne štetno djelovati.

Veoma važna, odnosno ključna je koordinacija svih raspoloživih kapaciteta sigurnosti kroz integrirani pristup, ali i participaciju građana koji su bitan faktor u provođenju preventivnih

aktivnosti. Analizu rizika i prijetnji humanoj sigurnosti možemo najbolje vidjeti na primjeru djelovanja Evropske unije, gdje je ista prepoznala važnost preventivnog suočavanja sa novim globalnim sigurnosnim izazovima u konceptu unutrašnje sigurnosti u kojem su definirane zajedničke prijetnje poput: terorizma, organizovanog kriminala, sigurnosti prometa, cyber kriminala, prirodnih nesreća i nesreća koje uzrokuje čovjek, te je definisan novi evropski model sigurnosti⁴, u kojem odgovor država članica na navedene prijetnje zahtijeva širi EU pristup. Ovaj pristup podrazumijeva kvalitetniju saradnju kroz analizu budućih scenarija i sigurnosnih prijetnji, te pružanje odgovora na te opasnosti kroz integrirani pristup temeljen na sljedećim načelima: zaštita osnovnih prava i sloboda čovjeka, zaštiti ličnih podataka građana u vezi s međudržavnom i međuagencijskom razmjenom podataka i informacija, zaštita pravne države i vladavine prava, poboljšanje sudjelovanja i saradnje država članica Evropske unije, davanje prednosti provođenju prevencija i predviđanja, važnost uključivanja svih nadležnih sektora koji provode javne ovlasti, komunikacija s javnošću o sigurnosnim mjerama te poštovanju suovisnosti unutrašnje i vanjske dimenzije sigurnosti u uspostavi globalne sigurnosti usredotočene na povezivanje i saradnju sa trećim državama (šire: Anželj, 2011:9).

Veoma važnu promjenu na koncept politike prevencije unijela je i međunarodna strategija UN-a koja predlaže drugačije načine upravljanja i smanjenja rizika koje su neophodne u upravljanju kriznim situacijama. UN je razvio čitavu platformu za smanjivanje rizika koju predvodi agencija UN-a “Disaster Risk Reduction”. Ova platforma između ostalog uključuje brojne rizike, te daje savjet na koji način se boriti protiv njihovog štetnog djelovanja.⁵

2.5. Koncept i utjecaj rizika u istraživanjima globalne sigurnosti

Koncept rizika se pojavio u 16. stoljeću, a kasnije institucionalizacijom i profesionalizacijom područja same analize rizika u 70-tim godinama dvadesetog stoljeća, gdje se vlade i kompanije sve više približavaju prijetnjama i opreznosti u smislu samog koncepta. Sama analiza određenog rizika dala je mogućnost racionalizacije opasnosti i strahova koje bi se mogle pojaviti u skorijoj budućnosti. Autor Petersen izdvaja tri pristupa u izučavanju koncepta rizika u sigurnosnim studijama: 1. kritičke studije rizika (critical risk studies), 2. upravljanje globalnim rizicima (global risk management) i 3. studije političkog rizika (political risk studies). U tabeli 5.

---

4 Više o tome u : “Internal security strategy for the European Union. Towards a European security model”
<https://www.consilium.europa.eu/media/30753/qc3010313ene.pdf>. (16.02.2024.)

5 Više o tome na URL: <https://www.undrr.org/>.

ćemo prikazati njihova obilježja podijeljena na šest dimenzija: polazište, glavne konceptualne razlike, metoda, glavna analitička kategorija, razumijevanje koncepta i znanstveni cilj. (Petersen 2011).

Tabela 5. Tri pristupa istraživanja rizika u sigurnosnim studijama (Petersen 2011:707)

	Kritičke studije rizika	Upravljanje globalnim rizicima	Studije političkog rizika
Polazište	Sociologija – literatura vladavine	Sociologija – Beck i Giddens	Ekonomski i tehnički pristup
Glavna konceptualna razlika	Sigurnost – rizik Prevenција - opreznost	Moderna – post-moderna (transformacija)	Unutarnji – vanjski (politika kao unutarnje pitanje) Političko – privatno
Metoda	Interpretativna Kritička	Interpretativna Konstuktivistička	Komparativna politika
Glavna analitička kategorija	Upravlјivost kriznog upravljanja (praksa prakse)	Uvjeti upravljanja rizicima (oblik vladavine)	Korisnost (posljedice različitih praksi)
Razumijevanje koncepta	Ne postoje stvarni rizici. Rizici su konstruirani Kalkulacija rizika je moderno čitanje koncepta	Rizici postoje, ali su interpretirani. Kalkulacija je nemoguća i ne postoji kauzalna povezanost između sredstava i ciljeva	Rizici postoje i mogu se mjeriti. Postoje sve informacije o odnosu prošlosti i budućnosti i odnosu nas i okoline
Znanstveni cilj	Pružiti ili prikazati političke alternative; emancipacija. Kritički potencijali	Pružiti ili prikazati političke i upravljačke potencijale	Pružiti mogućnost alokacije resursa (investiranje i donošenje odluka) Potencijali upravljanja definiranjem napretka ili profita

Koncept nacionalne sigurnosti koji je dominirao za vrijeme hladnog rata, te u sigurnosnim i strateškim dokumentima sigurnosnih politika država, u njima nije bilo spomena koncepta rizika, koji bi dolazili iz drugih područja sigurnosti, iako su isti bili prisutni, ali potpuno marginalizirani. U savremenim konceptima sigurnosti i njenim politikama demokratskih država, sve više je vidljiva

prisutnost opasnosti i rizičnih prijetnji koji dolaze iz svih sektora sigurnosti, a oni po svojoj prirodi postaju sve više ne-vojni (šire: Beck 2003, Ericson i Doyle 2004).

Šriok je spektar istraživanja rizika, što je samim time utjecalo i na njihovu općenitost u okvirima savremenih sigurnosnih studija, gdje se susrećemo s opisima aktualnih društvenih i sigurnosnih trendova kao što su “kultura straha”, “društvo rizika” ili “nepoznate nepoznanice”. Autor Petersen (2012) zaključuje da je za analize sigurnosnih praksi i njenih politika, potrebno što jače kontekstualizirati istraživanja rizika kako bismo shvatili razvoj, promjene i potencijale sigurnosne politike.

Sama naša percepcija opasnosti utječe na to kako formuliramo sigurnosne politike, donosimo sigurnosne strategije, te biramo retoričke alate u komuniciranju o pitanjima važnih za sigurnosno okruženje. Istraživači sigurnosnih studija i međunarodnih odnosa poseban akcent stavljaju na postojanje rizika u prošlosti, međutim međunarodno okruženje se najviše opisivalo pojmovima prijetnje i opasnosti koje su bile vojne prirode, gdje su nakon raspada hladnoratovskog poretka velike države i međunarodne organizacije (NATO, UN i EU), počele svoje sigurnosno okruženje opisivati pojmovima rizika, a ne opasnosti. Ti novi rizici nisu više bili samo vojni, te se njihovo sigurnosno okruženje počelo opisivati kao vrlo nesigurno i puno rizika, a ti novi rizici postaju pandemije, korupcija, organizovani kriminal, terorizam, globalno zagrijavanje, siromaštvo te širenje oružja za masovno uništenje. Sam koncept rizika se fokusira na sadašnje sigurnosno stanje, te na mjere koji bi kao društvo trebali poduzeti kako bi mogli bolje upravljati, odnosno kako bi smanjili štetne posljedice koje bi se u skorijoj budućnosti mogle pojaviti, odnosno ovdje možemo govoriti o konceptu “procjene opasnosti za budućnost”.

Ipak mnogi autori smatraju kako rizik i rizične situacije nije moguće u potpunosti izračunati i nije ih moguće uvijek kontrolisati. Taj prostor “nepoznatog” autor O’Melley (2004) definiše kao prostor nesigurnosti, a autor Dillon (2006) kao radikalnu slučajnost. U tehnologijama upravljanja rizicima koristimo spoznaje i postojeće znanje, uz obavezan oprez kako postoji nešto što se može uvijek pojaviti i nešto što nije skoroz shvatljivo. Autor Allen Feldman taj fenomen objašnjava na slijedeći način: “rizična struktura savremenosti je struktura neprimjetnog, ona koja nadilazi ljudsku percepciju u svakodnevnom životu uprkos njenoj neposrednosti i parazitskim odnosima odnosima prema svakodnevnicima” (2005: 205). Također autor Furedi (2005) u svojim istraživanjima smatra da trenutna zaokupljenost sigurnosnim prijetnjama ukazuje na povećano fokusiranje sigurnosti na destruktivne aspekte svakodnevnog života, gdje smatra kako se sama “kultura straha” pojavila zbog poznatih i nepoznatih obilježja savremenih rizika, čemu su pomogli sigurnosni stručnjaci i mediji

kojima takvi sigurnosni narativi i odgovaraju.

Globalni sistem svjetske imperije 21. stoljeća sigurnosnu politiku i sigurnosno okruženje zapadnih društava, karakteriše kao namjeru sprječavanja budućih prijetnji i opasnosti da one postanu stvarnost. Pojavljuju se nove prijetnje i rizici koji vremenom postaju ozbiljne opasnosti za ta društva i njihova uređenja.

Vojna sigurnost je početkom 21. stoljeća doživjela veliku tranziciju, te kao nikad postala važna za sigurnosno okruženje zapadnih društava. No ipak, javljaju se novi rizici i prijetnje, što je ta društva navelo na promjene u smislu promatranja okoline, promjene u sigurnosnim politikama te promjene u tehnologijama sigurnosnog upravljanja. Sve to je gradilo put novog razdoblja sigurnosnog okruženja, u koje će se sigurnosna politika promatrati puno šire od vojne, te da će doći do razvitka politika koje će se odmaknuti od gotovo isključivog fokusa na teritorijalni integritet i suverenitet u sigurnosnim praksama i politikama.

Autor Beck, objašnjavajući društvo rizika dolazi do tvrdnje da ono “označava razvojnu fazu modernog društva u kojoj politički, socijalni, ekonomski i individualni rizici teže pobjeći izvan kontrole institucija sigurnosti i zaštite društva” (Beck, 1992: 59).

Nakon pojave terorizma koji sa sobom nosi niz obilježja novih rizika i opasnosti od terorističkog napada, države su poduzele niz sigurnosnih koraka na bazi jačanja kapaciteta koji ranije nisu bili važni u sigurnosnom upravljanju. Kao primjer navest ćemo važan stepen aktivnosti država na prikupljanju različitih sigurnosnih podataka za preventivno rano upozoravanje opasnosti, gdje se pojavljuje i zabrinutost u odabiru sredstava i tehnologija kojim će države prikupljati te podatke za rano prepoznavanje opasnosti. Iako samo opravdanje čina prikupljanja podataka leži u blizini rizika s kojim se suočavamo, posljedice mogu biti zabrinjavajuće i dugotrajne u smislu ugroze liberalnih vrijednosti na kojima se zasniva demokratski politički poredak, gdje s jedne strane se očekuje participacija i odgovornost građana, a s druge strane ova aktivnost ugrožava njihova prava, slobode i privatnost. Sama država veoma jednostavno može opravdati svoje aktivnosti, u uvjetima kad je terorizam sigurnosna prijetnja po državu, gdje građani nemaju previše argumenata kako bi utjecali na ograničenje tog djelovanja. Slijedom ovih događaja dolazimo do zaključka da je država svojim preventivnim aktivnostima na jačanju unutrašnje i vanjske sigurnosne politike (velike sile) ponovo uvela u sigurnosno upravljanje državu i njen suverenitet, odnosno sistem koji je nastao u vrijeme hladnog rata i za kojeg se pretpostavljalo da je zastario u odnosu na nove rizike i opasnosti sigurnosnog okruženja.

III OD TRANZICIJE KA DEMOKRATSKOJ KONSOLIDACIJI

3.1. Savremene teorije i modeli demokratije

Humanu sigurnost je nemoguće realizovati bez konsolidovane demokratije. Sistem demokratizacije država, predstavlja jedan od najvažnijih globalnih političkih procesa koji se desio početkom 21. stoljeća. Čuveni grčki filozof Aristotel tvrdio je da je odgoj u duhu određenog državnog sistema neophodan za održavanje tog sistema, a mi sada možemo tvrditi da je odgoj u duhu određenog modela demokratije neophodan za održavanje upravo tog modela. Ta dva modela demokratije, jasno je moraju biti usklađeni. Koncept demokratskih vrijednosti predstavlja dominantan i prihvatljiv oblik političkog modela ustrojstva države, te postaje globalni politički jezik. No, kao i svaki važan proces i savremeni politički proces sve više pokazuje slabe strane demokratskog sistema.

Demokratija predstavlja koncept o kojem se najviše pisalo u pravnoj, političkoj i sociološkoj nauci, te raspravljalo u političkom životu. Sama definicija demokratije nije jasno definisana, odnosno različit je stav među istraživačima ovog veoma važnog koncepta. “Ipak, u jednom se svi slažu: demokratija je relevantan dio sistema društvenih vrijednosti. Na nju se pozivaju i u nju se zaklinju svi političari, a u svojim nazivima i programima nju ističu sve moderne političke stranke. Zato nema spora oko potrebe uvođenja i razvijanja demokratije u svakom savremenom društvu” (Žepić B. 2000: 81).

Veliki borac i pobornik ideje demokratije i sloboda Abraham Linkoln, je rekao: “Svijet nikad nije imao dobro definisanu riječ sloboda”.⁶ Ova misao se također može odnositi i na definiciju same srži demokratije. Sama riječ demokratija prilično je stara, i prvi put se sreće u Grčkoj, od grčkih riječi demos (narod) i kratein (vladati) što znači – vladavinu naroda (neki kažu vladavinu mnoštva).

Svaka vlast, odnosno vladavina u svom centralnom tkivu podrazumjeva “onoga ko vlada” i “onoga nad kim se vlada”, gdje imamo u konkretnom slučaju subjekt (onaj ko vlada) i objekt (onaj nad kim se vlada). U demokratskom sistemu postoje četiri osnovna principa pristupa. Prvi, polazeći od etimološkog značenja pojma demokratije, stanovišta su da demokratije treba da budu “ono što

---

6 Više na: “Velika enciklopedija aforizama” str.676

sama riječ kaže: politički sistemi i režimi u kojima narod upravlja” (Lajphart A. „Modeli demokratije“ 2003: 75). U drugom pristupu imamo poimanje demokratije kao opšet i trajnog političkog i društvenog regulativnog principa, a ne kao definitivno uobličenog konkretnog političkog tipa ili oblika političkog organiziranja društva. Takvo stanovište se uglavnom zasniva na proceduralnoj strani demokratije, tj. na pravilima političke igre kojima bi se moglo postići ono što je njena krajnja vrijednost: vladavina naroda, ili barem njegove većine, putem efektivne kontrole vlasti ili neposrednog učešća u procesu odlučivanja (neposredna demokratija). Treći pristup stoji na stanovištu da suštinsko u demokratiji jeste to što ona omogućava narodu da smjenjuje vladu po unaprijed utvđenoj legitimnoj proceduri. Četvrti pristup demokratiju opisuje kao poželjnu, zbog toga što priznaje različitosti i dopušta kritiku. Također, postoje i oni istraživači koji ove razlike pokušavaju da supstituišu idejom onog političkog poretka, koji je pogodan za “najbolje moguće odvijanje demokratskog procesa u upravljanju jednom zemljom” (Robert Dal 1999: 309). Gdje neki od istih smatraju da demokratija može da se razvija samo u poretku koji karakterišu: legitimnost vlasti zasnovana na volji građana.

Savremeno poimanje biti demokratije podrazumijeva: 1. vladavina naroda, 2. vladavina sa saglasnošću (pristankom) onih nad kojim se vlada, 3. vladavina većine koja poštuje prava manjine (ili vladavina manjine izabrana od strane većine), 4. garantovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda, 5. slobodni i pošteni izbori, 6. jednakost pred zakonom, 7. vladavina prava i fer sudski procesi, 8. ustavom ograničena vladavina, 9. politički, socijalni i ekonomski pluralizam, 10. slobodni mediji, 11. tolerancija, saradnja i kompromis.

Na osnovu predhodnog napisanog, nameće se niz pitanja koja se odnose na “narod”, odnosno na koji način narod treba da vlada, te postoje li granice narodne vladavine. Autor Hobbes, u svom kapitalnom djelu “Levijatan” (1651) čovjeka (ljudsko biće) oslikava kao koristoljubiva i sebična bića kroz izreku “čovjek je čovjeku vuk (homo homini lupus est)”. Gdje navedeni autor Hobbes glavni uzrok nepovjerenja među ljudima vidi “kroz prirodnu jednakost ljudi koja zbog želje za posjedovanjem iste stvari koju dvojica istodobno ne mogu imati dovodi do neprijateljstva među njima” (Beridan, 2003:63). Upravo jedno od najžešćih neprijateljstava proizilazi iz borbe za vlašću (čovjekova prirodna želja), jer upravo ti interesni sukobi i borba za samu vlast određuju stanje čovjeka. Veoma važna je potreba sporazuma (dogovora) među ljudima, koju naglašava autor Hobbes kojima se garantuje kvalitetnije uređenje njihovog života.

Istraživajući demokratske procese u Americi, francuski filozof i političar Alexis de Tocqueville primjetio je određenu patologiju vladavine demokratije. Navedeni je imao uvjerenje da je demokratija najbolji konstitucionalni izbor, te je naveo: “U Americi mi se ne sviđa krajnja sloboda koja u njoj vlada i malo obezbjeđenje od tiranije.” (De Tocqueville, 2002:219). On u kontekstu deficita vlasti na demokratskom principu, svemoć vlasti opisuje lošom i opasnom, te dodaje: “Ne postoji ovozemaljska vlast toliko dostojna poštovanja ili sa toliko priznatim svetlim pravom kojoj bih dopustio da djeluje bez kontrole i da gospodari bez prepreka (...) kad vidim da se pravo i mogućnost da sve čini priznaje bilo kojoj sili, zvala se ona narod ili kralj, demokratija ili aristokratija, vršila se ona u monarhiji ili republici, kažem tu je klica tiranije, i idem da živim pod drugim zakonima.” (De Tocqueville, 2002:219).

U savremenom svijetu, a sve zbog različitih rasprava u vezi s demokratijom, javljaju se tri opća pristupa definiranja: 1. kao oblik vladavine, 2. demokratija u odnosu na izvore autoriteta vlasti, 3. ciljevi vlasti i procedure (šire: Huntington, 2004:13). Također postoji zajednički stav većine savremenih autora (Morlino, 1998; Grugel, 2002; Whitehead, 2002; Meyer, 2009; Dahl, 1990; Heywood, 2004) koji se slažu u nekim zajedničkim elementima u pokušaju stvaranja zajedničke definicije demokratije:

- podjela vlasti (zakonodavna, izvršna i sudska),
- sistem vladavine koji služi interesima naroda, politički pluralizam,
- oblik kontrole vlasti,
- politička, socijalna i društvena jednakost,
- građanske slobode i ljudska prava,
- redovni izbori i smjena vlasti.

Na bazi istraživanja teorija o demokratiji i njenim procesima razvitka, skupina pretežno američkih autora smatra da je Drugi svjetski rat predstavljao prekretnicu u historiji demokratskih teorija, posebno jer je u Drugom svjetskom ratu do temelja poražen jedan nedemokratski i totalitarni oblik vladavine – fašizam. Poslije tih događaja postojala je opasnost od novog sukoba velikih sila oličenog sintagmom “hladni rat”, koji je nagovještavao ideološko natjecanje između Istoka i Zapada, međutim nakon navedenih događaja prihvatljiva je teorija pobjede demokratskih vrijednosti. U biti, ovo je bio znak svjetskog prihvatanja demokratije, tačnije određenog modela kojeg obično nazivamo liberalizmom. Neka od glavnih (osnovnih) obilježja liberalne demokratije (Heywood, 2004:152, Mayer, 2009:74) su:

- Liberalna demokratija je posredni i predstavnički oblik demokratije, jer se politički položaji stižu uspjehom na redovnim izborima koji se zasnivaju na formalnoj političkoj jednakosti.
- U liberalnoj demokratiji postavljena je jasna razlika između države i civilnog društva. Ona se održava postojanjem autonomnih grupa i interesa, kao i tržištem, odnosno kapitalističkom organizacijom privrednog života.
- Osnov liberalne demokratije su takmičenje i mogućnost izbora. Oni se postižu političkim pluralizmom, tolerancijom prema širokom spektru različitih uvjerenja i djelovanjem sukobljenih društvenih filozofija i suprotstavljenih političkih pokreta i partija.

Veoma važno je konstatovati da teorija liberalne demokratije svoj temelj pronalazi u središnjoj tački u opisu predstavničke demokratije, s toga u literaturi se najčešće osim navedene može pronaći i model direktne demokratije. Značenje direktne demokratije jeste u tome da građani direktno, stalno i neposredno učestvuju u donošenju važnih odluka putem npr. referendum, okupljanja i sl. Nakon nje slijedi i drugi model učešća građana u vlasti koji se naziva predstavnička demokratija. (Tabela 6.)

Tabela 7. Dobre strane direktne i predstavničke demokratije

(Heywood , 2004:137)

Direktna demokratija	Predstavnička demokratija
Povećava se kontrola građana nad vlastitim sudbinama.	Praktičan oblik demokratije (direktno učestvovanje naroda je ostvareno u samo malim zajednicama).
Stvara bolje obaviještene i politički zrelije građane, pa stoga, donosi obrazovne koristi.	Obične građane oslobađa tereta donošenja odluka i tako omogućava podjelu rada u politici.
Pružava mogućnost javnosti da iskaže svoje poglede i interesiranja, bez zavisnosti od političara koji su okrenuti sebi samima.	Dovodi do toga da vlast bude u rukama onih koji imaju bolje obrazovanje, stručno znanje i veće iskustvo.
Obezbeđuje legitimnost vladavine, jer je narod skloniji da prihvati odluke koje je sam donio.	Održava stabilnost time što obične građane udaljava od politike, čime ih podstiče da prihvate kompromis.

Modeli demokratije istraživani su od mnogih naučnika iz oblasti političkih nauka, ali i iz sociologije, prava, filozofije, socijalne psihologije i dr. U sadašnjem shvatanju postoje različite klasifikacije modela demokratije. Autor D. Held govori o dvije skupine: klasični modeli i savremeni modeli (Held D. 1990: 15). Dalje autor J. Habermas govori o tri osnovna normativna modela demokratije: o liberalnom, republikanskom i deliberativnom modelu. Također postoji klasifikacija autora I.M.Young na dva modela: agregatni i deliberativni (komunikativni) model (šire: Young, 2000: 19-259).

Posve je jasno da je demokratiju potrebno tretirati iz različitih pozicija, ali jedan od najvažnijih kriterija za analizu modela demokratije jeste sam čin formiranja političke volje i izvori tog formiranja, a to predstavlja izravno pitanje vezano za pitanje političke legitimacije demokratskog poretka. To nam daje čin opravdanosti da je ispravno govoriti o tri osnovna modela demokratije: o klasičnom liberalnom modelu, republikanskom modelu i o deliberativnom modelu demokratije. Autor Habermas, je vjerovatno pretpostavio da ova tri navedena modela demokratije razlikuju ono što je bitno razlikovati u demokratiji, a to je proces formiranja političke volje i normativno utemeljenje tog procesa. Ova tri modela se nedvosmisleno nadovezuju na pitanje političke legitimacije demokratskog poretka i autoriteta vlasti.

Jedno od najvažnijih pitanja za modele demokratije jeste uloga politike i političkih procesa u društvu. Osnovni zadatak politike u demokratiji jeste intezivni rad na procesu formiranja političke volje građana, čiji izraz jest određena vlada (izbor ljudi na položaje u vlasti). “Politička pitanja ne smiju se reducirati na tip etičkih pitanja gdje mi kao članovi zajednice, pitamo što smo mi i kakvi bismo trebali biti ... demokratski proces je (tako) ovisan o vrlinama građana posvećenih javnom dobru” (Habermas, 1996: 24). Zaključno dolazimo do teze, da različiti modeli demokratije imaju različite političko – edukativne implikacije.

3.2. Demokratija na početku 21. stoljeća

Sam kraj devedesetih godina prošlog stoljeća označio je završetak antagonističkih politika, koji su postojali u dotadašnjem četrdesetogodišnjem hladnom ratu, čime je ozvaničen početak nove svjetske političke scene. Ovu novonastalu svjetsku politiku nisu karakterizirali nacionalni identiteti

već osjećaj kolektivnosti i nadnacionalne ideje, a kao važan segment i ekonomska međuzavisnost. Istraživači liberalnog diskursa, a posebno Francis Fukuyama, period pobjede liberalizma nad komunizmom (simbolika - pad Berlinskog zida 1989.godine), označavaju kao “kraj historije”. Autor Fukuyama svoju tvrdnju zasniva na shvatanju “povijesti kao linearnog procesa koji ne može biti vraćen unazad, a čiji je prirodan ishod demokratija; (...) samo liberalna demokratija karakterizira univerzalno priznanje, a kraj povijesti je logičan slijed jer nijedan drugi oblik društvenog institucionaliziranja ne može ponuditi daljnji progres čovječanstva” (Fukuyama, 2002. u Turčalo, 2009:33). Ovaj navedeni model Fukuyame je zasnovan eksplicitno na primjeru SAD-a, pa stoga se ne možemo u potpunosti složiti sa ovom tezom, iako je poželjno da demokratija predstavlja primjer ustavne države gdje se poštivaju vladavina prava te građanska i politička prava i slobode.

Nakon terorističkih napada 11. septembra 2001. godine na Sjedinjene Države, dolazi do intenzivnih rasprava u naučnim, političkim i sociološko-religijskim krugovima o procesima liberalne demokratije. Izgledalo je, da je posthladnoratovsko vrijeme označavalo epohu “demokratskog mira”, što je UN-ovim dokumentom “Agenda za mir” 1992. godine i prorukom tadašnjeg generalnog sekretara UN-a da “veze između demokratske prakse – kao što su vladavina prava i transparentnost u donošenju odluka – i postizanje istinskog mira i sigurnosti, uvjetuju stvaranje novog i stabilnog političkog poretka” (Reiber, 2009:23). S toga su Sjedinjene Države svoju vanjsku politiku zasnivale na principima ekonomske saradnje i multilateralizma koju je predvodio američki predsjednik Bill Clinton (1993-2001). Ipak njegov nasljednik predsjednik George W. Bush definira novi pravac nacionalnog interesa SAD-a krajem 20. stoljeća u “nedostatku sovjetske sile (...) i tranziciji koja pruža mogućnost utjecaja na oblik svijeta koji se formira” (Rajs, 2000. u Kaufman, 2010:174). Ipak poslije terorističkih napada 11. septembra dešava se prekretnica u nacionalnoj i sigurnosnoj politici Sjedinjenih Država, i u demokratskoj praksi. Nova sintagma “globalni rat protiv terorizma”, daje jasne upute za korištenje vojne sile u međunarodnim odnosima. Kako smatra autor Robert Ajrons, ova nova direktiva Bushove administracije imala je dalekosežne promjene u političkom i vojnom životu nacija.

Intervencije vojne prirode, a sve u ime “slobode i demokratije”, koje su se dogodile u Bushovom mandatu (2001-2008), koje su prema rezultatima istraživanja u globalnoj anketi, koje su provedene u pedesetak zemalja svijeta, pokazale su da je “imidž” SAD-a skoro svugdje srozan. U Zapadnoj Evropi rašireno je suprostavljanje ključnim elementima spoljne politike, a pozitivno mišljenje o SAD-u značajno je smanjeno i među mnogim tradicionalnim američkim saveznicima. U muslimanskim zemljama (...) izazvali su toliko negativnih reakcija da to nije ni moglo stati na mapu rezultata” (Pju globalni projekt, 2008. u Kaufman, 2010:186). Dalje ipak, s novom američkom

administracijom koju je predvodio novi predsjednik SAD-a Obama (2009) stvaraju se novi mnogo demokratičniji odnosi između američko-islamskog svijeta, što je i potvrđeno predsjednikovim govorom o novom početku “A New Beginning” u Kairu 4. juna 2009. godine, gdje se najavljuju mnogo bolji odnosi zasnovani na toleranciji te međusobnom poštivanju.

Područje bivše Jugoslavije, koje je krajem prošlog stoljeća doživjelo politički krah te velika krvoprlića, pokazalo je da “područja previranja i humanitarnih katastrofa zahtijevaju intervenciju, ako treba i vojnu (...) snažnih i stabilnih država” (Hobsbawm, 2009:114). Također i njemački autor Wolfgang Merkel, dolazi do zaključka da je nužna zaštita stanovništva od masovnih progona i ubistava, te brutalnih kršenja ljudskih prava, što samo po sebi opravdava upotrebu vojne intervencije, a sve radi uspostave održive vladavine prava i demokratije, kao i same održivosti određene države (šire: Merkel, 2008).

Autor Berbar Crick, kada opisuje demokratiju on ističe: “Svi je volimo, ali ju je teško ustanoviti, svako tvrdi da je njegova, ali niko je zapravo ne posjeduje u potpunosti” (Crick, 1998:255). Ovo predstavlja tezu, da je početak 21. stoljeća označio podjelu same moći i utjecaja među državama, koji prema autoru Nyeu, predstavlja trodimenzionalnu šahovsku tablu, gdje se igra odvija i horizontalno i vertikalno (Nye, 2006:335). Ipak teroristički napadi koji su se dogodili 11. septembra 2001. godine, te posljedice reakcija na te događaje uzdrmale su dotadašnju univerzalnu metaforu demokratije i reputaciju njenih istinskih vrijednosti. Autorica Julia Buxton smatra da je pogrešan pristup zapadnih sila kroz tzv. tranzicionu paradigmu, koja se temelji na volontarističkim premisama da demokratija može egzistirati u bilo kojem okruženju (šire: Buxton, 2006:709).

U proteklom vremenu objavljene su brojne studije u kojima ugledni društveni istraživači izražavaju zabrinutost za stanje savremene demokratije i upozoravaju na to da živimo u doba ozbiljne krize demokratske politike. S tim u vezi, britanski autor Colin Crouch (2016) navodi kako smo se na početku 21. stoljeća našli u postdemokratiji. On pod tim podrazumijeva stanje, ali i proces udaljavanja od demokratskih načela i ideala. Koncept postdemokratije obilježava proces, gdje su interesi moćnih manjina postali važniji od interesa velikog dijela stanovništva, te u kojem je politička vlast koncentrirana u rukama profesionalnih političara, a ekonomska i politička moć u rukama je poslovnih krugova. Istraživači koji se bave krizom savremenih demokratija razlikuju se prema teorijskim i metodološkim pristupima, ipak veći broj njihovih studija ima dva zajednička obilježja: prvo je jedna vrsta nesigurnosti, pesimizma, pa i straha od budućih scenarija političkog razvoja i očuvanja demokratskih načela, a drugo je davanje znatna dijela krivice za postojeće loše stanje političkoj klasi.

Mnogi istraživači demokracije, kao glavni problem demokratskih sistema vide u nerealnim očekivanjima građana te onoga što politika i političari realno mogu ponuditi. Problem nastaje između potražnje, onoga što javnost očekuje od države i njene politike, i ponude, onoga što politički sistem realno može dati uzimajući u obzir kompleksne izazove, određene zahtjeve građana i ograničene resurse. Problem te demokratske politike, koju proizvodi taj duboki jaz, može se prevladati na tri načina: povećanjem ponude, smanjivanjem potražnje i kombinacijom tih dviju opcija. Također stalna je napetost između demokracije i kapitalizma, gdje kapitalizam i tržišni procesi promiču model građanstva utemeljenog na materijalnoj potrošnji i individualizmu, što je zapravo suprotno kolektivnoj biti demokracije i njene politike.

Autor Flinders (2012) u svojoj knjizi "Zašto je demokracija bitna u 21.stoljeću", smatra da su upravo mediji najveći i najopasniji "neprijatelji" demokracije u 21.stoljeću: "Bojim se da su stoljeća kasnije mediji postali cinični, plaćenički i demagoški do te mjere da više ne podupiru demokratsku politiku nego je aktivno podrivaju" (Flinders 2012-178). Dalje autor nastavlja: "Demokratska je politika okrutna i svjetovna profesija. Ipak nije prljava kao novinarstvo – ponosim se činjenicom što ankete kontinuirano otkrivaju da, ako postoji profesija kojoj javnost manje vjeruje nego političarima, onda su to novinari" (189). On je također veoma kritičan i prema novim medijima, ponajprije internetu, gdje on tvrdi da analize korištenja interneta u posljednjih desetak godina sugeriraju da se internet mnogo više koristio za promoviranje sektaških i partikularnih zahtjeva, a mnogo manje za zagovaranje društvenog općeg dobra.

3.3. Perspektive demokracije: Koliko su demokracije demokratske?

Stoljeće koje je iza nas, čovječanstvu je donijelo one pozitivne ali i one negativne trendove i razna iskustva te događaje, u političkom, ekonomskom, ideološkom i socijalnom okruženju. Također ono je bilo stoljeće rata i mira, stoljeće revolucija, antikolonijalizma te ekspanzionističko-nacionalističkih aspiracija. Kada se završio hladni rat, bilo je sasvim jasno da je poražen nedemokratski sistem, te su kreirani temelji budućeg političkog, sigurnosnog i ekonomskog promišljanja u 21. stoljeću. Rušenje Berlinskog zida 9. novembra 1989. godine nije imalo samo simboličku narav, već i krupne geopolitičke dimenzije oličene u pobjedi zapadnocentralističkog pogleda na svijet (šire: Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., 2017: 133). Javljaju se novi oblici međunarodnih odnosa, koji su utjecali na stvaranje novih nacionalnih država, te novih regionalnih i

globalnih ideja, kao i pokreta zasnovanih na principima političkih, sigurnosnih, ekonomskih, kulturnih i ekoloških integracija.

Suštinski gledano, iako se mislilo da će početak 21. stoljeća ublažiti akte nasilja, dešavanja koja su se dogodila na jugoistoku Evrope, Latinske Amerike, Azije i Bliskog Istoka postaju nova prijetnja globalnoj sigurnosti i ljudskom blagostanju. Ovakva dešavanja su u znatnoj mjeri zahtijevale iznalaženje novih strategija izgradnje mira, te su se reflektirala na unutrašnje i vanjske politike demokratskih država, a to se osobito odrazilo na sigurnost i međunarodnu politiku. Navedeni procesi su među kritičarima izazvali teorijsku i praktičnu dilemu budućeg shvaćanja i razvoja demokratije kao “sigurnost ili oslobađanje” (Whitehead, 2001: 11-16). Možemo sa sigurnošću reći da su u drugoj polovini 20. stoljeća procesi demokratizacije poprimili globalnu pojavu i demokratiju učinili najvažnijim dostignućem civiliziranog svijeta.

Kada govorimo o posthladnoratovskom periodu, sami procesi globalizacije u političko, tehnološkom i ekonomskom okruženju znatno su promijenili i utjecali na prirodu demokratskih procesa. Ovakve promjene znatno su zahtijevale promjenu tradicionalnog shvaćanja demokratije, jer se stvaraju novi politički prostori koji se moraju uvesti u demokratiju te u njene demokratske sisteme i procese. Kada posmatramo samu proceduru demokratskih procesa, većina autora navodi da je ključna spona demokratije i ljudi, to da ljudi biraju svoje lidere na redovnim izborima na kojima postoji politička konkurencija. Također, jedno od najvažnijih obilježja demokratije jeste načelo jednakosti, gdje je nužna raspodjela političke moć u društvu i državi.

Kada suštinski posmatramo, u samoj historiji demokratske ideje i njene misli postojale su razne utopijske i idealističke definicije koncepta demokratije. Autor John Dryzek navodi 56 pridejva za demokratiju, dok autor David Held navodi 11 tipova (Podunavac, 2010: 15-16). Poslije u okvirima ovih oblika razvijaju se i različiti teorijski pravci demokratije: liberalna demokratija, pluralistički koncept, teorija direktne i predstavničke demokratije i druge. Treba napomenuti da teorija demokratije treba da obuhvati jedinstvena pitanja šta demokratija jest i šta treba da bude, gdje također treba naglasiti da ne postoji jedinstven teorijski fokus na samo definiranje demokratije.

Dalje, možemo konstatirati da je demokratija u svome jezgru doživjela svoju punu teorijsku i praktičnu kulminaciju tokom vremena, ali i da su se desile unutrašnje promjene kroz borbu konkurentnih modela unutar nje same. Autor Huntington smatra da se demokratija ne definira samo u odnosu na izbore, jer predstavlja minimalistički koncept koji se odnosi na idealnu i teško realizovanu demokratiju. Također veoma važno je naglasiti da su izbori, koji su slobodni i otvoreni,

samo jezgro i suština demokratije. Ali problem se javlja kada se dogodi ili samo pretpostavi da su vlade koje su izbornim putem došle na vlast korumpirane, neefikasne, neodgovorne, kratkovidne odnosno nesposobne da provode političke mjere za ostvarivanje općeg dobra, onda takve vlade mogu biti nepoželjne, ali one nisu nedemokratske (Huntington, 2004: 17). Dalje autor Huntington navodi primjer pitanja stabilnosti ili slabosti nekog demokratskog političkog sistema, tako da je u pokušaju definiranja demokratije neophodno uključiti načelo stabilnosti ili institucionalizacije, jer stabilnost predstavlja najvažniju dimenziju u analizi bilo kojeg političkog sistema (2004: 18).

Ranije u radu smo spomenuli da je demokratija možda i najvažniji globalni politički proces u 21. stoljeću, jer je u njenoj osnovi zaštita čovjeka te njegovog prava na slobodan i miran život. Demokratski procesi u političkom kontekstu postaju tradicionalno pitanje. Studija “Transnational Democracy” (2002: 9) autora Jamesa Andersona nam konstatira da je proces globalizacije sam po sebi neujednačen, što dalje za posljedicu ima to da politički aspekti zaostaju za ekonomskim i kulturnim sferama globalizacije.

Autor James je mišljenja da su četiri ključna stava utjecala na to da transnacionalna demokratija postane dio političke svakodnevnice:

- slabljenje demokratije na nacionalnom nivou
- porast transnacionalne vladavine s demokratskim deficitom
- globalna hegemonija i širenje liberalne demokratske države
- rastući zahtjevi za demokratiju u transnacionalnim arenama.

Ovdje je bitno naglasiti da je demokratija najrasprostranjeniji i najprihvatljiviji politički sistem, u formi oblika vladavine, što znači da je demokratski sistem postao najprihvatljivija politička forma, ali i da su određene političke i naučne oscilacije u opisivanju i mjerenju tih demokratija dovele do pogreški u kvantitativnim i kvalitativnim analizama (Muller i Pickel, 2007). Posmatrano suštinski, mnoge države u svijetu se proglašava “demokratskim” jer smatraju da su politički izbori dovoljan indikator za identificiranje demokratskog profila države.

Da bi razumjeli i shvatili kompleksnost procedura mjerenja demokratije u svijetu, važno je predstaviti kritiku polaznih i temeljnih osnova dosadašnjih mjerenja demokratije, a prema zapažanjima Gerta Pickela i Sasanne Pickel (2006: 161) :

- Mjerenje demokratije predstavlja empirijsko-uporednu analizu država, to znači analizu država na makronivou.
- Mjerenje demokratije se znatno razlikuje od pojma “istraživanje demokratije” kroz suženje svog djelotvornog prostora.
- Primarni cilj mjerenja demokratije je klasifikacija demokratija i stvaranje tipologije demokratije na temelju određenih kriterija, kao i razgraničenja demokratskih od nedemokratskih sistema.
- Pojedina mjerenja se odnose samo na razliku demokratskih od nedemokratskih režima, bez ikakvih dodatnih gradacija i kriterija.
- Egzistiraju različiti koncepti mjerenja demokratije koji se uglavnom ističu samo u izgradnji indeksa za mjerenje kvaliteta demokratije.
- Posmatrane slobode i građanska prava temelje se uglavnom samo na dimenzijama participacije i političkog nadmetanja.
- Od 1980. godine došlo je do ekspanzije ovog procesa u političkim naukama, što je predstavljalo širok spektar mjernih instrumenata demokratije.

Ova navedena zapažanja pokazuju nedostatke u postojećim analizama mjerenja demokratije, što zahtjeva novu konceptualizaciju barometra za mjerenje demokratije. Zbog toga u nastavku ćemo prezentirati tri relevantna indeksa i njihove kriterije, odnosno metodologiju mjerenja demokratije:

- 1. Freedom House Index**
- 2. Bertelsmann Transformation Index (BTI)**
- 3. Index Defekter Demokratie (IDD)**

(1) *Freedom House Index* predstavlja možda najčešće korišteni indeks u naučnoj i stručnoj literaturi, gdje svojom lakom dostupnošću i godišnjim analizama, radi na stvaranju generalne slike o stanju političkih i građanskih sloboda u svijetu (Gaber, 2000, u: Pickel i Pickel, 2006: 210). Ovaj indeks u svom istraživanju upućuje na dvije glavne karakteristike demokratije, a to su: građanske slobode (Civil Liberties) i politička prava (Political Rights). U građanske slobode spada: izražavanje i sloboda govora, pravo na okupljanje i udruživanje, te vladavina prava (lična autonomija i individualna prava). Dok politička prava obuhvaćaju: izbori – politički pluralizam i

participacija – rad vlade.

- (2) **Bertelsmann Transformation Index** predstavlja najlmađi indeks u domenu mjerenja demokratije (2003). Fokus samog istraživanja usmjeren je na procjenu različitih aspekata transformacije, prije svega društvenopolitičkih, te opće sposobnosti razvoja u pravcu demokratije i tržišne ekonomije. Samo istraživanje se provodi u 128 država svijeta, a rezultati se odnose na političke i transformacijske procese, te se objedinjuju u dvije rang-ljestvice. Prva rang-ljestvica odnosi se na Status-index u kojem su države rangirane prema rezultatima koji se odnose na stanje demokratije te prema otvorenosti ka tržišnoj ekonomiji. Drugu rang-ljestvicu čini Management-index koji procjenjuje kvalitet u transformaciji upravljanja između pojedinih zemalja. Trend demokratskih performansi, naprimjer između 2003. i 2006. godine, iskazuje se putem Trendindexa. Svi kriteriji (23) ocjenjuju se u rasponu od pet odnosno deset poena za potpunu realizaciju, dok se trendindex odnosno napredak ili stagnacija boduju na skali od -2/ +2 (šire: Pickel i Pickel, 2006: 233).
- (3) **Index Defekter Demokratie** nastaje kao mogući prijelazni pokušaj mjerenja postojećih demokratija (pretežno liberalnog koncepta), a koje pokazuju određene slabosti ili nedostatke. Ovaj indeks svoje istraživanje zasniva na tri dimenzije demokratije: 1. vertikalna dimenzija legitimnosti i kontrole, 2. dimenzija dominacije i nasilja, 3. dimenzija ustavne i pravne države koja uključuje i pet parcijalnih režima. Fokus analize vrši se u određenom pogledu ograničavanju nekih od demokratskih kriterija, naprimjer ograničeno provođenje vladavine prava ili vladavine nasilja (Pickel i Pickel, 2006: 235-237) (šire. Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., 2017). Dalje, autor Merkel (2004: 44-52) razvio je četiri tipa defektnih demokratija: exclusive democracy, domain democracy, illiberal democracy i delegative democracy.

Također, pored naznačenih indeksa za mjerenje demokratije i ostali istraživački instituti doprinose kvantitativnom i kvalitativnom razvoju demokratije. Autori Munck i Verkuilen (2002), a na osnovu poređenja analize objektivnih kriterija pojedinih indeksa, izvršili su analizu metodologije sljedećih indeksa: BTI, Polity-Index, Freedom House, Index der Demokratisierung, Index Defekter Demokratie (IDD) i Democratic Audit (Müller i Pickel, 2007: 529-532). Ova analiza je obuhvatila sljedeće kriterije: valjanost indikatora, organizaciju, nivo istraživanja, izvor i relevantnost informacija, metodu klasifikacije rezultata, kao i mogućnost primjene rezultata u teoriji i praksi. Ovo istraživanje, koje se temelji na 14 indikatora, klasificirano je u tri grupe POS (+); INTERMED (+/-) i NEG (-). Najviše pozitivnih tačaka ima Index Defekter Demokratie, dok najviše negativnih

ima Freedom House Indexs (tabela 7).

Tabela 8. Evaluacijski rezultati poređenja šest indeksa za mjerenje demokratije prema metodologiji Muncka i Verkuilena, 2002.

	BTI	Polity-Index	Freedom House Index	Indeks der Demokratisierung	Indeks Defekter Demokratie (IDD)	Democratic Audit
POS (+)	6	8	3	8	<u>11</u>	9
INTERMED (+/-)	3	1	0	1	2	0
NEG (-)	5	5	<u>11</u>	5	1	5

Izvor: Müller i Pickel, 2007: 529

Ako polazimo sa stajališta da će i dalje demokratija rasti na globalnom planu, onda se ovom konceptu treba posvetiti znatno više stručne i naučne pozornosti. Autori Gert Pickel i Susanne Pickel upozoravaju na to da će u budućnosti sam razvoj mjerenja demokratije biti više usmjeren na objašnjenje umjesto na jednostavnu klasifikaciju, što dalje dovodi do diskursa “demokratskog sivila” (2006:270-271).

3.4. Teorije demokratizacije: demokratska konsolidacija tranzicijskih država

Čin rušenje Berlinskog zida 9. novembra 1989. godine, simbolično nazvanog Autumn of the People – Jesen naroda, najavljena je velika nada te mogućnost za demokratsku transformaciju u postkomunističkim državama (šire: Dryzek i Holmes, 2002: 1).

S slomom komunističkih režima nakon 1989. godine ponovo su u prvi plan dospjela tumačenja teorija sistema i modernizacije, koja su kolaps socijalističkih sistema vladavine objašnjavala time da je funkcionalna diferencijacija društva bila politički zapriječena. Dakle, nakon kolapsa istočnoevropskih autoritarnih režima i njihovih sistema, različite su staze vodile različitim oblicima demokratije. Uspješni procesi u demokratizaciji u državama Mađarskoj i Češkoj,

plebiscitarno-populistične regresije delegative democracies u državama Slovačkoj i Rusiji⁷, režimi država Latvije i Estonije koji su neprijateljski prema manjinama, democraduras na Kavkazu nisu mogle zadovoljavajuće objasniti teorije modernizacije.

Dok su teoretičari sistema i modernizacije demokratije, poput Lipseta, Parsonsa i Huntingtona, samu demokratizaciju političkih sistema povezivali sa funkcionalnom diferencijacijom društva i općevažećim obrascima modernizacije privrede i društva, neovisno o vremenu te mjestu i kulturi (Parsons, 1969 – 57), Barrington Moore (1968 – 475) su naznačili različite puteve modernizacije sistema društva. Procesi tranzicije demokratskih sistema iz historijske perspektive u globalnim međunarodnim odnosima, etablirali su se sedamdesetih te osamdesetih godina u vrijeme prošlog stoljeća na području južne Evrope i latinske Amerike. Najvažniji činioci koji su doprinjeli slomu autoritarnih režima spadaju: dominacija demokratskih normi širom svijeta, kao i u mnogobrojnim pojedinačnim državama, opće odsustvo ideološki zasnovane legitimnosti autoritarnih režima, ekonomski problemi, vojni porazi (Huntington, 2006: 109). Huntington (2006) također smatra da su činioci koji su pogodovali procesima demokratizacije, kreatoru scenarija “treći val demokratizacije”, koji je započeo 1974. godine u Portugalu, zatim Grčkoj, Španiji, te se proširio na latinoameričke države, postali su “možda najvažnijim globalnopolitičkim procesom na kraju dvadesetog vjeka” (Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., 2017: 106). Međutim mnogi iz današnjeg ugla posmatranja pronalaze nedostatke Huntingtonove teze, jer nije uzeo u obzir različite društvene, kulturne, političke i dr. okolnosti u tim državama.

U istraživanju transformacije mnogo su sporniji koncept i pojam demokratske konsolidacije od pojma demokratije. Sporno pitanje jeste u tome koji je vremenski okvir potreban za konsolidaciju neke postautoritarne demokratije. Istraživači te autori transformacije nisu jedinstveni u tome koje se političke, društvene i ekonomske institucije moraju konsolidirati da bi se moglo govoriti o samoj stabilnosti demokratskih sistema, koji su otporni na krize. Međutim, iako je diskurs demokratske tranzicije ovladao istočnom hemisferom te otvorio nove društvene horizonte, ipak složena vjerska, etnička i kulturna slika novonastalih država postaje osnovni izazov politici “mira i demokratije”. Ovu konstataciju ne treba posmatrati u kontekstu Huntingtonove teze o “sukobu civilizacija” (1993), već tako da se nasilje može generirati kao posljedica politike rastućeg nacionalizma i teritorijalnog ekspanzionizma, te određenog nedostatka ekonomske modernizacije države i društva (šire: Nye, 2006; Guelke, 2004; Paris, 2004; Inbar, 2003). Važno je razumijeti da su

---

7 Šire objašnjenje o primjeni koncepta delegative democracies na Rusiju usp. Kubicek (1994) i Brie (1996)

posljednje decenije 20. i početak 21. stoljeća “obilježeni pokušajima stvaranja novih institucionalnih modela međunarodne zajednice da uspješno reagiraju na probleme koje su generirale slabe ili propale države, proizišle iz procesa disolucije složenih država bivšeg Istočnog bloka (SSSR, SR Jugoslavija) i konflikata različitog inteziteta vođenih širom svijeta” (Turčalo, 2009: 3).

Dolazak nove, kohezivnije i šire međunarodne zajednice početkom devedesetih godina prošlog stoljeća utemeljene na liberalno-demokratskim principima čija je “briga bila usmjerena na održavanje mira i postizanje stabilnosti u svim regijama svijeta (...) i razvoja demokratije i prevencije kršenja ljudskih prava” (Feher, 2000: 32, u Turčalo, 2009: 33-34). Mnoge zapadno evropske države u posthladnoratovskoj eri imale su posebnu orijentaciju te interes za jačanje i uvođenje demokratskih oblika upravljanja u mnogim postkonfliktnim državama i sredinama gdje su demokratske vrijednosti bile na niskoj razini.

Suštinski gledano, posthladnoratovsku paradigmu karakteriziraju dva glavna procesa: podsticanje mira i demokratije, te njenih vrijednosti. Zbog toga, u suštini provođenje demokratije postalo je sastavni dio međunarodnih misija izgradnje mira (peacebuliding) u postkonfliktnim državama, a koje krakteriziraju divergentnost i diferentnost u pristupu konflikta, gdje je demokratija postala osnovni način rješavanja konflikata na jedan miran način, no to u postkonfliktnim društvima predstavlja najkompleksniji i najsloženiji zadatak.

Tadašnji generalni sekretar UN-a Boutros Boutros-Ghali svojom “Agndom za mir” (1992) uvodi termin Post-conflict Peacebuilding kao osnovni mehanizam za konsolidaciju mira putem mirovnih misija (šire: Gromes, 2007: 14). Nužnost uvođenja ovakvih operacija proistekla je iz kompleksnosti povećanog nasilja u razdoblju od 1989. do 2007. (tabela 8), što je imalo za posljedicu više od 20 multilateralnih misija za izgradnju mira u postkonfliktnim društvima s ciljem sprječavanja obnove konflikta (šire: Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., 2017). Mnogi analitičari tvrde da će se u budućnosti doći do manjeg broja ovakvih operacija, zbog toga što se oružani sukobi sve više rješavaju diplomatskim pregovorima.

Tabela 9. Glavne operacije izgradnje mira (peacebulidung operations)

u postkonfliktnim društvima (Paris i Sisk, 2009: 2)

Lokacija	Trajanje operacije
Nambija	1989-1990
Nikaragva	1989-1992
Angola	1991-1997
Kambodža	1991-1993
Salvador	1991-1995
Mozambik	1992-1994
Liberija	1992-1997
Ruanda	1993-1997
Bosna i Hercegovina	1995 - prisutna
Hrvatska (Slavonija)	1995-1998
Gvatemala	1997
Istočni Timor	1999-2002
Sijera Leone	1999-2005
Kosovo	1999 - prisutna
DR Kongo	1999 - prisutna
Afganistan	2002 - prisutna
Liberija	2003 - prisutna
Burundi	2004 - prisutna
Južni Sudan	2005 - prisutna
Darfur (Sudan)	2007 - prisutna

Sljedeće pitanje koje je jako važno, jeste kakva je bila uloga globalnih procesa u mirovnim operacijama na kraju 20. stoljeća, gdje globalizaciju posmatramo kao proces prevazilaženja nacionalnih granica s ciljem političkih, ekonomskih, kulturnih integracija, gdje možemo konstatovati da globalizacija ima utjecaj i razumijevanje na smanjenje sukoba.

Utvdili smo da su “mir i demokratija” postali osnovni i primarni instrumenti nove politike međunarodne zajednice, međutim savremena literatura ističe nekoherentnost te multidimenzionalni pristup “mirovnim procesima” na globalnom nivou. Ovaj odnos se najbolje implicira na “relativnim” uspješnim misijama kao što su: Mozambik, Namibija, te parcijalnim uspjesima kao što su: Bosna i Hercegovina i Kambodža, pa sve do neuspjeha kao što je slučaj u Angoli i Ruandi (šire: Call i Cousens, 2008: 1).

Veliki broj autora, te mnogobrojna naučna literatura za objašnjenje uloge i procesa međunarodnih aktera u postkonfliktnim društvima koriste istu metodologiju, a naročito ako prihvatimo stav autorice Anne Jarstad da se prilikom procesa demokratizacije i peacebuildinga mogu javiti četiri vrste dilema (Jarstad i Sisk, 2008:21-26):

1. *horizontalna dilema* koja se odnosi na pitanje koje skupine bi trebale biti zastupljene u ovim procesima,
2. *vertikalna dilema* se odnosi na pitanje “vlasništva procesa”, odnosno međunarodne ili lokalne kontrole procesa demokratizacije i peacebuildinga,
3. *sistemska dilema* se odnosi na pitanje “vlasništva procesa”, odnosno međunarodne ili lokalne kontrole procesa demokratizacije i peacebuildinga,
4. *temporalna dilema* podrazumijeva da naponi za podršku demokratizacije u kratkom roku mogu povećati rizik od nasilja, a time i ugroziti šanse za demokratiju, te dalje generirati nasilje i sukobe.

Samo prisustvo dilema u politološkoj literaturi projicirale su “aktivnosti međunarodne administracije kao state-building (izgradnja države), dok su ih drugi označili kao nation-building (izgradnja nacije) ili peace-building (izgradnja mira)” (Coelho, 2008:40). Dalje, mnogi istraživači naglašavaju da samo definiranje peacebuildinga predstavlja temeljnu raznolikost, tj. postoji samo opći konsenzus šta peacebuilding nije, međutim većina je saglasna s tim da je to “proces izgradnje unutrašnjeg mira i smanjenja vjerovatnosti nasilnih sukoba” (Paris i Sisk, 2009:26).

Posmatrano sa liberalno-demokratskog stanovišta “izgradnja demokratije” postala je sastavni dio strategije izgradnje mira, instaliranjem liberalnih postulata, što se u literaturi smatra “liberalnim institucionalizmom” (Paris, 2004). Autor Paris Roland ponudio je kritički osvrt koncepcije “liberalnog mira”, gdje njegova teza glasi da “potcjenjivanja destabilizirajućih činalaca političkih i privrednih reformi” mogu proizvesti tzv. patologiju liberalizacije (Paris, 2004: 160), što dalje ne osigurava dugotrajnu stabilnost i mir. On također naglašava da održivi mir u postkonfliktnim postavkama zahtijeva prije svega snažnu državu (state), a tek kasnije može doći do liberalizacije ekonomije (slobodnog tržišta) ili političke demokratizacije (šire: Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., 2017: 115).

Dalje, autor Dietera Senghaasa civilizaciju definira kao “dugotrajni oblik konstruktivnog i

nenaslinog rješavanja konflikata i njegove institucionalizacije” (Senghaas, u: Gormes: 2007:46). Autorevu teoriju mira potrebno je posmatrati kao pokušaj prevazilaženja “organiziranog” nepostojanja mira kroz sljedećih šest uglova:

1. deprivatiziranje nasilja i oblikovanje (izgradnja) legitimnog monopola nad nasiljem (građani se razoružavaju i time se stvorio državni monopol nad nasiljem)
2. kontrola monopola nasilja i izgradnja pravne države (kontrola državnog monopola nad nasiljem kako ne bi došlo do diktature)
3. kontrola afekta u međunarodnim odnosima
4. demokratsko učešće (kontrola o ograničenju državnog monopola nasilja)
5. socijalna pravednost (socijalna pravednost podrazumijeva materijalno bogaćenje države kao uvjeta za osiguranje unutrašnjeg mira)
6. konstruktivna kultura konflikta (sposobnost kompromisa i tolerancije u prevazilaženju ili rješavanju konflikta).

Sama demokratizacija postratnog društva, susreće se s mnogim izazovima te raznim problemima koji su posljedica ratnih dešavanja ili možda pogrešne primjene eksterne strategije izgradnje mira. Autor Huntington se poziva na izjavu bivšeg urugvajskog predsjednika Sanguinettija i kaže da konsolidiranje demokratije mora biti važnije od kažnjavanja pojedinca: “Šta je pravednije – učvrstiti mir u zemlji u kojoj su ljudska prava danas obezbeđena, ili tražiti retoaktivnu pravdu koja bi taj mir mogla ugroziti” (Huntington, 2006: 206).

3.5. Procesi demokratizacije: slučaj BiH

Suštinski gledano, demokratiju u Bosni i Hercegovini karakteriziraju stranačke politike koje se u osnovi vežu za etnički princip, konfrontacijski diskurs, zastoje u reformama, politički utjecaj na medije i štampu, zapaljiva politička retorika te stvaranje političkih kriza. Demokratija te njeni procesi u Bosni i Hercegovini nisu konsolidirani, što potvrđuje i nizak rejting zemlje u brojnim komparativnim tabelama demokratskog razvoja. Kao primjer, imamo Bertelsmannov Indeks transformacije (2007) gdje BiH rangira kao 48. od 125. država u pogledu demokratskog statusa (vladavine prava, državnosti, političke participacije te stabilnosti demokratskih institucija), a kao 81. državu na indeksu političkog upravljanja (tradicije civilnog društva, nivo obrazovanja, ekonomski učinak, institucionalni kapacitet). Također, Freedom House u svom izvještaju za Bosnu i

Hercegovinu u 2007. godini navodi da u BiH ne postoji izborna demokratija, iako glasači na izborima mogu slobodno birati svoje predstavnike, OHR ima ovlasti da smijeni javno izabrane zvaničnike ukoliko postoji sumnja da opstruiraju mirovni proces, dok su etničke podjele institucionalizirane na nekoliko nivoa vlasti.

Važno je naglasiti da se mogu spoznati određene zajedničke, te specifične karakteristike demokratizacije zemalja Zapadnog Balkana, gdje postoje zajedničke karakteristike kao što su: sve države su postale “demokratske”, te su prešle iz jednopartijskog sistema u višepartijski sistem, te se u većini ovih država vlast bira na demokratskim i višestranačkim izborima. Ustavi ovih država imaju uvrštene standarde zaštite ljudskih prava i sloboda prema savremenim civilizacijskim normama, prvenstveno prema Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (Abazović, 2012:59-60). U tom kontekstu, ustavom Bosne i Hercegovine utvrđeno je da se prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji i protokolima uz konvenciju direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini, dakle da ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima (Ustav BiH, član II stav 2).

Čin procesa demokratizacije čine tri faze: liberalizacija, tranzicija te konsolidacija. S toga “konsolidacija u svojoj osnovi se odnosi na proces, često dug i u izvjesnom smislu trajan, institucionaliziranja i stabiliziranja demokratskih institucija i praksi, te prihvatanje demokratskih normi od strane elite i masa” (Kubicek, 2002:21). S toga, pored postojanja višepartijskog sistema i održavanja slobodnih izbora, ono što se također očekuje od konsolidarne demokratije jeste aktivno političko učešće, poštivanje slobode medija, što znači konstruktivan politički dijalog utemeljen na konkretnim pitanjima i “problemima” uz djelotvornu podršku javnosti. U skladu s tim specifičnost balkanske demokratske tranzicije u odnosu na druge regije, rezultat je više faktora koji su doprinijeli kašnjenju procesa demokratizacije na ovim prostorima (Teokarević, 2010:227-229):

- oružani sukobi početkom 90-tih godina prošlog stoljeća;
- skoro sve zemlje Zapadnog Balkana, a posebno bivše Jugoslavije, imale su stanovništvo sastavljeno od više nacija;
- eksterni utjecaji na proces demokratizacije;
- paralelni procesi izgradnje nacionalne države i demokratizacije;
- ekonomska nerazvijenost, slabe upravljačke strukture i sl.

Veoma bitna osobenost bosanskohercegovačke demokratske tranzicije, jeste međunarodna

ustavotvorna intervencija koja je kreirala “Daytonski ustav”, odnosno stvoren je okvir za status quo društvenog i političkog razvoja Bosne i Hercegovine. Posljedice ovog političkog razvoja, jesu u tome da danas Bosna i Hercegovina predstavlja jedinstven primjer političkog i administrativno-teritorijalnog uređenja, što dalje Bosnu i Hercegovinu stavlja u red najkompliciranijih država na svijetu.

Ipak, ako kritički prihvatimo neke zajedničke elemente demokratskog sistema (redovni izbori, trodijelna podjela vlasti, smjena vlasti, građanske slobode i poštivanje ljudskih prava), može se reći da u Bosni i Hercegovini postoji vladavina ustavne demokratije. Tako, demokratija u Bosni i Hercegovini ispoljava se kroz forme etnokratije, koju karakteriziraju “konfrontacijski diskurs, politički pritisak na štampu i medije, zastoji u reformama, zapaljiva politička retorika i perpetuiranje političke krize” (Sarajlić-Magkić, 2008:1). Također, jedan od suštinskih problema sadašnjeg stanja u Bosni i Hercegovini jeste nacionalizam, koji stvara zatvoreni krug u kojem jedna nestabilna država izaziva negativna osjećanja, koja se onda oblikuju u politiku opstrukcije i insistiranja na etničkom principu – i obratno. Nacionalizam je dobro pozicioniran (postavljajući se u samu srž političke retorike) kako bi se mogao širiti i u druga područja: institucionalne strukture, političke interese i identitete. Sama realnost koju nacionalizam stvara u obliku političke retorike nastaje na temelju “konstruiranih” interesa koji su isključivi i vode ka podjelama.

Na osnovu ovih pokazatelja, jasno se može vidjeti da u Bosni i Hercegovini još uvijek nije nastupila posljednja faza procesa demokratizacije, gdje se ona primarno odnosi na stabiliziranje i institucionaliziranje demokratskih institucija. Država Bosna i Hercegovina se nalazi u procesu tranzicije, te se ona razlikuje po mnogim faktorima od drugih država u okruženju, gdje prije svega Bosna i Hercegovina predstavlja državu postratnog društva, koje je u dobroj mjeri podjeljeno po etničkim, vjerskim i socijalnim kategorijama.

Općenito sam proces demokratizacije države Bosne i Hercegovine usporavaju određene kontranorme u društvu (Sarajlić-Maglić, 2008:13):

- nacionalističke i etničke politike;
- nezadovoljstvo ustavnim rješenjima BiH;
- huškačka retorika o pitanjima identiteta i etničke pripadnosti;
- nedostatak identifikacije sa državom;
- institucionalizacija etničkih politika;

- neodlučni demokratizatori provode površinske reforme;
- emocionalna snaga nacionalističke retorike marginalizira pozive na EU norme.

Ako postoji krajnji cilj da Jugoistok Evrope bude integriran u Evropsku uniju, onda tranzicijska rješenja u regionalnom projektu koja se između ostalog odnose na regulativne, institucionalne i operativne aspekte moraju biti veoma slična i komplementarna modelu stvaranja Evropske zajednice. Također, zemlje u regionu, a naročito Bosna i Hercegovina moraju prihvatiti i na svojoj teritoriji uspostaviti propise, standarde te institucije koji ih približavaju modelu savremenih prosperitetnih i demokratskih država. Bosna i Hercegovina, bez efikasnih državnih institucija sa odgovarajućim nadležnostima i propisa primjenjivih na cijeloj teritoriji države ne bi bila korespondentna sa ostalim demokratskim državama. Unutrašnja organizacija Bosne i Hercegovine sa dva entiteta, koja su u suštini stvorena ratom, etničkim čišćenjem i nasiljem, predstavljaju trajnu inspiraciju za one političke snage u regionu čije se opcije zasnivaju na nacionalnoj mržnji i stvaranju ekskluzivnih etničkih država (šire: Silajdžić H., 2000: 11).

IV IZAZOVI HUMANOJ SIGURNOSTI U (POST)DEJTONSKOJ BOSNI I HERCEGOVINI

4.1. Sigurnost i povjerenje građana u sigurnosne institucije u BiH

Iako je u sadašnjosti demokratija postala najprihvatljiviji oblik političkog uređenja, ipak sama etnička, kulturna te vjerska složenost novonastalih država, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, postaje ključni izazov i ključna prijetnja miru, stabilnosti i demokratskim vrijednostima. Suštinski gledano, kada polazimo od same pretpostavke da povjerenje predstavlja temeljni osnov političke kulture, odnosno da je glavni indikator kako bi se “kanalizirali sukobi i konflikti unutar političkog sistema” (Baloban/Rimac, 1998:664). Mnogi istraživači sigurnosnih studija, također naglašavaju da povjerenje u sigurnosne institucije predstavlja indikator ukupnog društvenog poretka, odnosno efikasno funkcioniranje institucija daje značajan doprinos funkcioniranju čitavog društva i države.

Suštinski gledano, jako bitan segment sigurnosti jedne države jeste nužnost stalnog ispitivanja povjerenja u institucije, a sve sa ciljem jačanja efikasnosti institucija te izgradnje jednog solidarnog, funkcionalnog i pravednijeg društva. Zbog toga, ovakva ili slična istraživanja povjerenja u institucije sistema se vrlo često provode u zemljama Evropske unije kako bi se došlo do reprezentativnog i validnog rezultata povjerenja u nacionalne i nadnacionalne institucije (šire: Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., str. 168, 2017). Prije svega, važno je naglasiti da se Bosna i Hercegovina još uvijek nalazi u procesu tranzicije, te da je ona postratno društvo koje je još uvijek podjeljeno po etničkim, vjerskim te socijalnim kategorijama. Također, veoma važno je naglasiti da ovakvo stanje države Bosne i Hercegovine karakterizira nizak stepen povjerenja, koji narušava i opterećuje međusobne odnose.

U ambijentu kakav vlada u Bosni i Hercegovini, nerazumijevanjem drugog i drugačijeg razvijaju se razni sigurnosni rizici koji mogu višeznačajno, višeslojno i višemjerno proizvoditi te održavati stanje nesigurnosti društva, te samih građana. Suštinski gledano, nijedno savremeno društvo nije imuno na određena stanja kriza, te stanja opasnosti po građane koji djeluju u tom društvenom okviru.

Jedan od najvećih problema, s kojim se suočava savremeno društvo tiče se obezbjeđivanja javnog reda i mira, sigurnosti ljudi, kao i njihove pokretne i nepokretne imovine što se posebno odnosi na stanje u lokalnim zajednicama, imajuću u vidu da su lokalne zajednice, ustavno i statuarano, najbliže samim građanima. Savremeni društveni izazovi, kao i savremena društvena kretanja nameću sve veću potrebu iznalaženja te identificiranja adekvatnih alata, instrumenata, metoda, odnosno različitih mjera usmjerenih na obezbjeđenje javnog reda i mira, kao i veće razine sigurnosti građana i njihove imovine. Međutim, političke elite koje djeluju u Bosni i Hercegovini svojom huškačkom politikom i retorikom nejedinstva prouzrokuju određene krize, što se dalje odražava na samu percepciju sigurnosti.

U lokalnim sredinama i zajednicama gdje se događaju razne vrste krivičnih djela i prekršaja, lokalna zajednica mora postaviti ograničenja, prepreke te efikasno i adekvatno odgovoriti na te izazove. Država Bosna i Hercegovina, njene institucije moraju postaviti okvir i usmjeriti sve svoje snage na poztizanje društvene stabilnosti i mira njenih građana. Razna ispitivanja koja su ranije vršena u vezi sigurnosne situacije u Bosni i Hercegovini dala su odgovor da svi ispitanici tih anketa najviše povjerenja imaju u policijske agencije na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou, a zatim slijede Oružane snage Bosne i Hercegovine i Ministarstvo sigurnosti BiH (šire: Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., str. 180, 2017.). Navedeni rezultati pokazuju afirmativan stav ispitanih prema valastitim institucijama koji provode zakone, jer policijske agencije imaju relativno pozitivan imidž u javnom i stručnom diskursu u borbi protiv organiziranog kriminala te korupcije, u stanju javnog reda i mira.

Autori Robert Trojanowiz i Boonnie Bucqueroux daju sljedeće određenje i definiciju policijskih agencija u zajednici: "Policija u zajednici je nova filozofija policijskog djelovanja utemeljena na ideji da policijski službenici i građani rade zajedno te da na različite kreativne načine rješavaju aktuelne probleme koji su vezani za kriminal, strah od kriminala te različite oblike društvenih poremećaja. Radi se o filozofiji koja u svojoj osnovi ima vjerovanje da postizanje tih ciljeva zahtijeva od policije razvitak novih kvalitetnih odnosa s građanima koji poštuju zakone u sklopu kojih će onda ti isti građani dobiti priliku da definiraju prioritete te da se uključe u različite djelatnosti u svrhu unapređenja ukupne kvalitete života na području gdje stanuju." (R.Trojanowiz 1998, Nedžad K., Almin D. 2012). Zaključno, stepen povjerenja u institucije i organe sigurnosti indirektno se veže i za stepen demokratske konsolidacije određenog društva, što dalje određuje stanje sigurnosnih i demokratskih prilika u zemlji.

4.2. Međunarodna zajednica i izazovi humane sigurnosti u postratnoj BiH

Uspostavljanje suživota, mira, pravne države i demokratije na trusnim balkanskim područjima, predstavlja veoma složen i težak posao, pogotovo što je to već stoljećima tradicionalno krizno područje. Autorica, Nermina Mujagić daje bitnu konstataciju: „Dok su u Berlinu rušeni zidovi koji razdvajaju Evropu, u Bosni su se počeli rušiti zidovi koji su podsjećali ZAPAD na ISTOK, u političkom, ali i u geografskom značenju“ (2010: 20-21). Glavni generatori procesa rušenja svakog vida suživota naroda SFR Jugoslavije, težili su nacionalističkom ekspanzionizmu te teritorijalnom i demografskom prekrojanju granica u okviru SFR Jugoslavije.

Početak 21. stoljeća kao i posljednja decenija prošlog, obilježeni su pojavom koju nazivamo fragilna (krhka) država. Tu se uglavnom radi o državama koje su postkonfliktne prirode, te čije centralne institucije nisu u mogućnosti da vrše potpunu upravu te kontrolu nad svojim teritorijem. Autor Francis Fukuyama smatra da je “izgradnja države jedno od najvažnijih pitanja za svjetsku zajednicu budući da su slabe ili propale države izvor mnogih ozbiljnih problema u svijetu”.

Međunarodna zajednica pokušala je stvoriti neke nove institucionalne i konceptualne modele svog djelovanja, te je trebalo što hitnije reagirati na postojeće probleme, krize te konflikte, koje su pred međunarodnu zajednicu te međunarodni politički poredak postavljale propale ili slabe države proizašle iz država bivšeg istočnog bloka (SSSR, SR Jugoslavija). Jedan od primjera ovih izazova humanoj sigurnosti, nalazimo u našoj državi Bosni i Hercegovini, koja zbog vremenskog trajanja intervencije međunarodne zajednice važi za primjer kompleksnosti ovog problema. Pritom polazimo od toga da je međunarodna zajednica, koristeći i liberalizacijski i sigurnosni pristup, smatrala da će njihova realizacija rezultirati političkom i ekonomskom sigurnošću za pojedinca, kao najvažnijim elementima koncepta humane sigurnosti, zanemarujući mogućnost da okvir za promociju humane sigurnosti, djetonska Bosna i Hercegovina, onemogućuje njegovu realizaciju, što cjelokupan proces drži zarobljenim u sferi produkcije retoričkih obrazaca kojima se traži prepoznavanje individue kao referentnog objekta pojma sigurnosti (šire: Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., 2017).

Bosanskohercegovački politolog Nerzuk Ćurak, dejtonsku i postratnu državu Bosnu i Hercegovinu označava kao državu “stvorenju i mišljenju ratom, izvedenu iz rata, uvjetovanu njegovim rezultatima”. Kada promatramo ovu definiciju vidimo znakovito stanište ljudske nesigurnosti, suprotnu načelima Dejtonskog mirovnog sporazuma, gdje posebno značenje imamo u

Aneksu 4 i Aneksu 10 ovog sporazuma. Aneks 4 je definirao novi poredak “demokratske države” Bosne i Hercegovine sa dva entiteta (Federacijom BiH i Republikom Srpskom), čime je parafrazirajući njemačkog geografa Karla Rittera “geografija nasilja” postala tekuća budućnost države Bosne i Hercegovine. Dok je Aneks 10 ovog sporazuma, apsolutnu moć dodijelio međunarodnoj zajednici koja je oličena u Uredu visokog predstavnika (OHR) instaliranoj kao dio političkog sistema Bosne i Hercegovine.

Ustavom BiH definirani su konstitutivni narodi, koje čine Bošnjaci, Srbi i Hrvati, dok stanovnike Bosne i Hercegovine koji se ne osjećaju pripadnicima navedenih etničkih grupa, vodimo pod kategorijom “ostali”. Dalje, kako ističe McMahon (više u: McMahon, 2004:584), Dejtonski ustav važi kao put između podjele države i podjele vlasti, a također predstavlja okvir za proizvodnju političke i ekonomske nesigurnosti pojedinca. Nasuprot tome, država Bosna i Hercegovina uz pomoć međunarodne zajednice treba da teži, efikasnom funkcioniranju i osiguranju demokratskih načela, uz stvaranje uvjeta za život dostojan čovjeka.

Dejtonski ugovor izdržao je jedan značajan period provjere te je pokazao pozitivan rezultat, prije svega u očuvanju uspostavljenog mira u Bosni i Hercegovini – što i jeste suštinska vrijednost ovog sporazuma. Zbog toga, Dejtonski ugovor treba doslijedno provoditi u svim segmentima, koji su u funkciji uspostavljanja stabilnosti, mira i integracije. U procesu promocije vrijednosti humane sigurnosti u Bosni i Hercegovini, shvaćene od međunarodne zajednice, pošlo se od stava da je društvu poput bosanskercegovackog koji je bio postratni, najbolje u početnim fazama primijenjivati kombinaciju i strategiju liberalizacije i sigurnosti.

Međunarodna zajednica, koja je odgovorna za stabilizaciju te podršku mira u tranzicijskoj, postkonfliktnoj državi kakva je Bosna i Hercegovina uglavnom se fokusirala na vojno-policijske aspekte sigurnosti, gdje je uspjeh bio djelomičan te je reforma oružanih snaga doživjela uspjeh, dok je reforma policijskih struktura na entitetskim i kantonalnim nivoima ostala nepromijenjena.

Suštinski gledano, realizacija te promocija principa humane sigurnosti od međunarodne zajednice u postkonfliktnim i tranzicijskim državama poput Bosne i Hercegovine, uvjetovane su nizom faktora i procesa koji su dugotrajni i kompleksni. Regionalni projekti imaju izgleda za uspjeh, jedino ako se Bosna i Hercegovina, kao država sa demokratskim principima, afirmira kao država sa institucijama, nadležnostima i propisima primjenjivim na cijeloj državnoj teritoriji. Ma kakvi bili otpori i neslaganja, Dejtonski mirovni ugovor mora se smatrati jednom od najvažnijih tačaka na kojima se zasniva pozitivan koncept regionalnog rješenja i mira, ali i sam ugovor se mora

prilagoditi generalnim rješenjima te projektima za mir, stabilnost i saradnju na području Jugoistočne Evrope.

4.3. Političke prijetnje humanoj sigurnosti

Kada definiramo politiku, te njene prijetnje društvenoj zajednici, definiramo je na različite načine, ovisno o diskursu te ovisno na kakvu i koju politiku se u biti misli. U najkrećem i najopćijem smislu, politika predstavlja usmjeravnje ljudske djelatnosti u određenom pravcu radi ostvarivanja određenih ciljeva, a sve u cilju poboljšanja čovjekova života u zajednici u kojoj živi (šire: Đorđević J., 1985). Autor Proudhon (1948) politiku definiše kao: “djelatnost usmjeravanja društva kao potpune (globalne) zajednice u određenom pravcu prvenstveno pomoću državne vlasti ili drugih odgovarajućih specijaliziranih društvenih organizacija, političkih stranaka, ali i drugih društvenih kategorija kao što su grupe pritiska, zatim različitih oblika organiziranja tzv. civilnog društva i dr.” (šire: „La Philosophie de la misere“ Paris str. 72, 1948).

Jedna od osnovnih karakteristika političke djelatnosti jeste u tome da je ona dvosmjerna, gdje prvi stupanj političke djelatnosti čini aktivnost kojoj je cilj da utječe na državu, te da određenom političkom subjektu obezbijedi dolazak do državne vlasti, ili da postane politička opozicija. Dok drugi stupanj predstavlja usmjeravanje društva koje vrši država (šire: Mac Iver, 1926). Osnovni predmet politke i njene djelatnosti predstavlja svaka aktivnost koja je objektivno važna sa aspekta utjecaja na pravce kretanja društva, kao i kretanja unutar društva. Kada govorimo o sredstvima političke djelatnosti ona su raznovrsna, a polaze od raznih segmenata poput materijalnih, ekonomskih, duhovnih, do moralnih, pravnih, religijskih, vaspitnih, propagandnih itd. (šire: Morgenthau H., 2005).

Suštinski posmatrano, odnos prema sigurnosnim izazovima i prijetnjama pa i prema sigurnosnoj politici, zavisi prvenstveno od toka političkih procesa i prilika i aktuelne političke prakse u društvenoj zajednici. Bosna i Hercegovina kao demokratska država, sa svojim etnonacionalnim politikama te ustavno-političkoj arhitekturi predstavlja “prostor puta podjele države i podjele vlasti” (McMahon, 2004:586, u: Beridan i dr., 2011:532) s krajnjim ciljem marginalizacije individue u političkom, sigurnosnom te ekonomskom segmentu. Sama politička praksa koja je proizašla iz uređenja po Dejtonu, te prisustvo podjela i ujedinjenja, omogućili su da etnonacionalistička politika i njeni predstavnici dobiju prevlast, što je u konačnici dovelo do

permanentnog procesa blokiranja izgradnje funkcionalne države te njenih institucija.

Također, veoma često se dešava da upravo država, koja bi trebala jamčiti prava i zakone građana, veoma često ugrožava ta prava te zakone, koji se tiču svih građana koji u njoj žive. Ipak, dešava se i to da određeni pojedinci i određene grupe također mogu da naruše određena prava drugog čovjeka, gdje dolazi do direktnog fizičkog nasilja, dok država i njene neovisne strukture se služe strukturalnim te kulturnim nasiljem.

Politička elita, svojim političkim djelovanjem veoma često krše osnovna ljudska prava, jer svojim djelovanjem negativno utječu na građane, pogotovo u državama poput Bosne i Hercegovine, gdje postoje tri etnička naroda. Navedeni, bi trebali svojim djelovanjem da rade na poboljšanju odnosa te pomirenju naroda, što bi kasnije proizvelo pozitivne rezultate povećanjem nivoa političke, a poslije i humane sigurnosti u cjelini.

4.4. Globalizacija i huamana sigurnost tranzicijskih država

Globalizacija u osnovi predstavlja značajan segment savremenog društva na čiji karakter te na razvojnu ulogu postoje različiti pogledi, dok je koncept humane sigurnosti koncentriran na konkretne životne situacije, na slobodu te povoljne uvjete, na prevenciju svake vrste konflikta te smanjenja siromaštva. Autor David Held fenomen karaktera globalizacije vidi kao: “..širenje, produbljivanje i ubrzavanje međuzavisnosti u svim aspektima savremenog društvenog života od kulture do kriminala, od finansija do duhovnosti” (Held, 2002). Kritičari globalizacije vide je kao oblik neokolonijalizma i sredstvo u novoj imperijalnoj konstelaciji, gdje globalizacija ne posjeduje kapacitete pomoću kojih bi trebala omogućiti stvaranje zajedničkog polja sentimenata, jedinstvenog diskursa, toka mišljenja i historije koji su bliski svim ljudima. Studije sigurnosti i međunarodnih odnosa veoma dugo su bile fokusirane na državu i međunarodni sistem. Završetak hladnoratovskog perioda i nestanak bipolarne strukture međunarodnih odnosa, doveli su do samog povlačenja globalnog “prekrivača” (eng. overlay) sa mnogih sigurnosnih žarišta na globalnom planu. Globalna sigurnost se odnosi na dinamiku sigurnosnih tokova koja se odvija na nivou čitavog svijeta. Globalizacija te nivo humane sigurnosti koji prvenstveno predstavlja sagledavanje sigurnosnih rizika, izazova, i prijetnji na nivou pojedinca, pa tek onda društva ili države, te se dalje mogu uočiti makropojave koje su značajne za cijeli svijet.

Za autora Pierrea Bourdieua globalizacija predstavlja novu stratešku metodu: “Ukratko globalizacija nije homogenizacija, već je ona, naprotiv, produžetak moći i utjecaja malog broja dominantnih nacija nad cijelinom nacionalnih berzi. Iz toga proistječe jedna djelomična redefinicija međunarodne podjele rada, čije posljedice trpe evropski radnici, sa transferom kapitala, i industrije u zemlje sa jeftinijom radnom snagom” (Bourdieu, 1999: 43). Dok s druge strane, sama odbrana globalizacijskih procesa počiva na racionalnoj potrebi za efikasnošću, odnosno uspostavi različitih tehnološko-komunikacijskih, ekomskih, kulturnih kao i sigurnosnih sistema koji mogu efikasno odgovoriti na izazove s kojima se suočava moderni svijet. Jedino efikasna koordinacija globalnih aktivnosti, dobro planiranje i implementacija širom svijeta mogu doprinjeti rješavanju izazova i problema koji ugrožavaju modernu civilizaciju. Autor Joseph Stiglitz smatra da: “globalizacija, odnosno uklanjanje barijera slobodnoj trgovini i čvršćoj integraciji nacionalnih ekonomija može biti snaga za dobrobit svih u svijetu, a posebno siromašnih” (Stiglitz, 2002). Posljedice ubranog toka modernizacije i visokog tehnološkog razvoja doprinjele su smanjenju fizičkih, ekonomskih i kulturnih distanci između ljudi na različitim dijelovima svijeta.

O samom konceptu humane sigurnosti se u znanstvenoj te društvenoj javnosti aktivno raspravlja od 1994. godine, neposredno nakon što je UNDP priopćio Izvještaj o ljudskom razvoju, koji je trebao imati širi politički te socijalni kontekst. Osnovni zadatak ove ideje bio je da u centar razvoja civilizacije postavi čovjeka, te da ljudsku dimenziju razvoja izvede iz apstraktnih teorijskih konstrukcija, te je afirmira kao univerzalnu vrijednost. Koncept humane sigurnosti koncentriran je na konkretne životne situacije, na slobodu izbora te na prevenciju svake vrste konflikta te smanjenju siromaštva: “Ljudska sigurnost je dijete koje nije umrlo, bolest koja se nije proširila, radno mjesto koje nije ugašeno, etnička napetost koja nije buknula u nasilje, disident koji nije osuđen. Ljudska sigurnost se ne bavi oružjem, ona se bavi ljudskim životom i dostojanstvom.”⁸

Bivši Glavni sekretar UN-a Kofi Annan je u svom obraćanju Ujedinjenim narodima ljudsku sigurnost definirao znatno širom globalnom strategijom, koja se u biti ne zadovoljava prevencijom nasilnih sukoba, već insistira na dobroj vladavini, pristupu obrazovanju te zdravstvenoj zaštiti, osjećaju čovjeka da slobodno može ostvariti svoje lične planove, smanjivanju siromaštva, povećanju ekonomskog rasta, eliminiranju rizika od sukoba, kao međusobno povezanih kategorija koji akcent sigurnosti pomjeraju sa nacionalne razine ka čovjeku i njegovoj zajednici (Annan,

---

8 United Nations Development Program, Human Development Report, New York, Oxford University Press, 1994, str.23

2000). Ipak, koncept ljudske sigurnosti, uprkos tome što je zasnovan na ljudskoj dimenziji razvoja te socijalnoj jednakosti, zastao je na mehanizmima tradicionalne nacionalne sigurnosti, gdje takav pristup državi svojom politikom omogućava i UN, čiji mehanizmi se u mnogo čemu oslanjaju na tradicionalni koncept državne sigurnosti. Suštinski posmatrano, kod većine država nacionalna sigurnost je usmjerena ka raspodjeli moći među samim državama, a kod takvih slučajeva ostaje premalo prostora za sigurnost građanina tih država. Također, postojeći koncepti su u svojoj osnovi suprotstavljeni jer im je djelovanje usmjereno ka različitim ciljnim grupama, gdje u konceptu humane sigurnosti centralno mjesto zauzima čovjek, a kod nacionalne sigurnosti centralno mjesto zauzima država, koja po svom pravilu teži ka uvećanju moći. Ipak, pogrešno bi bilo zaključiti da su isključene sve mogućnosti da se ova dva koncepta pomire: “ljudska sigurnost može predstavljati vremensko proširenje državne sigurnosti, u smislu da istražuje i razvija novija pitanja koja se već nalaze na rubu agende sigurnosti, te da ponudi ekspertizu izvana za pitanja koja već izazivaju interes i brigu savjetnika nacionalne sigurnosti” (Elkir, 2006: 134).

Zaključak

Rješavanje prijetnji humanoj sigurnosti, političkih kriza, uspostavljanja mira, pravne države, suživota te demokratije na trusnim balkanskim tranzicijskim područjima, a prvenstveno u Bosni i Hercegovini, predstavlja jako složen i težak posao, pogotovo kada se zna da je to već stoljećima tradicionalno krizno područje. Prijeko je potrebno prihvatiti i zaštititi koncept humane sigurnosti u današnjoj Bosni i Hercegovini. Potrebno je također proširiti proces poštivanja demokratskih načela, proces rješavanja kriza te podržavanja koncepta humane sigurnosti, što je prijeko potrebno državi Bosni i Hercegovini baš zbog toga što je Bosna i Hercegovina platila veoma visoku cijenu reduciranog pristupa međunarodne zajednice u rješavanju kriza na njenom prostoru. Također, realan je osnov da u Bosni i Hercegovini postoje značajne demokratske snage, koje u saradnji sa međunarodnom zajednicom mogu uspješno realizovati cjelovita rješenja za potpuno poštivnje načela koncepta humane sigurnosti, što je u biti efikasan preduslov za postizanje ravnopravnosti i pravednosti u uživanju onih temeljnih ljudskih prava na području čitave države Bosne i Hercegovine.

Veoma bitno je efikasno djelovanje, prije svega političkih činioca te državnih institucija u afirmaciji te uživanju temeljnih ljudskih prava na području cjelovite Bosne i Hercegovine što značajno doprinosi efektivnom prelasku Bosne i Hercegovine iz faze postdejtona u fazu idličnog mira. Također, sam Dejtonski mirovni sporazum predstavlja značajan faktor stabilizacije jer je potvrdio teritorijalni integritet i suverenitet države Bosne i Hercegovine, te je stvorio neke elementarne pretpostavke za ekonomsku obnovu te pokretanje demokratskih procesa. Bosna i Hercegovina kao multietnička država, te savremena i demokratska evropska država, mora svojim građanima omogućiti potpunu zaštitu ljudskih prava, prvenstveno zaštitu od diskriminacije.

Ustav BiH propisuje najviše standarde ljudskih prava i sloboda za sve svoje građane, međutim u stvarnosti je prisutna sasvim suprotna praksa. Nažalost, ne poštuju se ni takva prava kao što su pravo na slobodu i sigurnost osoba, pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjere, pravo na slobodu izražavanja te druga prava i osnovne slobode. Diskriminacija po nacionalnoj, vjerskoj i drugoj osnovi postaje sve izraženija. Samo to grubo kršenje ljudskih prava i sloboda, veoma nepovoljno djeluje na ukupne političke odnose te opstruira proces demokratizacije u Bosni i Hercegovini.

Humana sigurnost je suštinski globalni koncept, te kao takva podrazumijeva pristup aktivnog djelovanja međunarodne zajednice, prvenstveno Evropske Unije, te sa zajedničkim strategijama i programima moraju puno više raditi na konkretnijoj promociji humane sigurnosti i njenih principa. Potpuno je jasno, da je osnovni cilj svake države pa time i Bosne i Hercegovine, priključenje globalnim tokovima te organizacijama koje svoj koncept zasnivaju na ostvarenju i promociji ljudske sigurnosti i zaštite ljudskih prava prema standardima međunarodnih konvencija. Bosna i Hercegovina treba da izgradi jaku privredu te tržišnu ekonomiju, koja će privući strane investicije te osigurati nova zaposlenja, stvoriti snažne demokratske institucije, uspostaviti i poštivati vladavinu prava te njegovati kulturu poštivanja osnovnih ljudskih prava i sloboda.

Također Bosna i Hercegovina treba da uskladi svoju vanjsku politiku, prema unutrašnjim te vanjskim potrebama humane sigurnosti, gdje se mora raditi na poboljšanju stepena kvaliteta života njenog stanovništva, gdje nažalost pola stanovnika živi na samoj granici siromaštva.

Zaključujemo da je Ustavom Bosne i Hercegovine određeno da su sva lica koja žive na njenom prostoru slobodna od bilo kakve diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je rasa, jezik, spol, vjera, političko ili bilo koje drugo mišljenje, društveno ili nacionalno porijeklo. Također veoma važno je naglasiti da su članom 2. Ustava date osnovne odredbe o poštivanju ljudskih prava i sloboda, te je predviđeno da će država Bosna i Hercegovina u oba svoja entiteta osigurati te zaštititi najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava te sloboda, što doprinosi i samom razvoju koncepta humane sigurnosti u Bosni i Hercegovini. Osnovna obilježja tih odredbi uključuju pored ostalog: pravo na život, pravo da se ne bude podvrgnuto ponižavajućem ili nehumanom tretmanu ili kazni, pravo da čovjek ne bude podvrgnut torturi, ropstvu ili obavljanju prisilnog rada, pravo na slobodu i sigurnost lica, pravo na dom, privatan i porodičan život, slobodu vjere, misli i savjesti, slobodu izražavanja, slobodu udruživanja sa drugima, slobodu mirnog okupljanja, pravo na osnivanje porodice, pravo na posjedovanje imovine, pravo na obrazovanje itd. Sva lica koja žive na teritoriji države Bosne i Hercegovine imaju prava i slobode koje su pomenute u Evropskoj Konvenciji za zaštitu osnovnih sloboda te ljudskih prava, te sloboda i prava sadržanih u međunarodnim konvencijama koji su navedeni u Aneksu I na Ustav BiH.

Bosna i Hercegovina je Ustavom definirana kao država građana, gdje postoje tri konstitutivna naroda: Bošnjaci, Srbi i Hrvati, zajedno sa ostalim narodima koji žive na njenom tlu. Ovo dalje znači, da ne postoje većinski narodi u Bosni i Hercegovini, te da ne postoji majorizacija jednog naroda nad drugim narodom, gdje se zaštita prava i sloboda građana odvija kroz demokratske procese.

Samu suštinu poštivanja i provođenja ljudskih prava i sloboda u državi Bosni i Hercegovini čini ravnopravnost svih građana koji u njoj žive, te čovjeka kao individualnog građanina, sa svim priznatim pravima i osnovnim slobodama, na čemu i počiva koncept humane sigurnosti.

Također na osnovu raznih istraživanja, u državi Bosni i Hercegovini su prepoznate sljedeće vrste diskriminacije ljudi koji žive na ovom prostoru, a to su: rasa, boja kože, jezik, vjera, etnička pripadnost, invaliditet, godine starosti, veze sa nacionalnom manjinom, političko ili drugo uvjerenje, obrazovanje, društveni položaj, spol, ali i svaka druga okolnost (lična karakteristika) koja ima za svrhu da osobi ili grupi osoba onemogući ili ugrozi priznavanje prava i sloboda.

Suštinski posmatrano, u državi kakva je Bosna i Hercegovina potrebno je razvijati što kvalitetniji sistem obrazovanja, ekonomski sistem, kao i sigurnosni sistem kao važan segment života svakog pojedinca. Mi se moramo kao društvena bića, te kao društvo prilagođavati svim izazovima i prijetnjama, koje su posljedica same globalizacije te njenih procesa u modernom svijetu. Također, jako je bitno razvijati nove vještine, te podučiti građane da prepoznaju, te da razlikuju te kritički promišljaju o svim oblicima i vrstama opasnosti, da bi što više osnažili svoje kompetencije, te saznanja o sigurnosnim pitanjima koja se tiču samih građana Bosne i Hercegovine.

LITERATURA

1. Abazović, D. Mirsad, Državna bezbjednost, Uvod i temeljni pojmovi, Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka, 2002.
2. Abazović, D. Mirsad, Ogledi o bosanskohercegovačkoj zbilji, Sarajevo, DES, 2008.
3. Abazović, D. Mirsad, Ogledi o sigurnosti, Sarajevo, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, 2010.
4. Abazović, D. Mirsad, Sigurnosna kultura (s osvrtom na BiH i region), Mostar, Visoka škola "Logos centar", 2014.
5. Anderon, James ed. (2002), Transnational Democracy, Routledge, London-New York
6. Azinović, Vlado; Bassuener, Kurt; Weber, Bodo; Analiza sigurnosnih rizika, Procjena potencijala za obnovu etničkog nasilja u Bosni i Hercegovini, Fakultet političkih nauka Sarajevo i Atlanska inicijativa, Sarajevo, 2012.
7. Ahić, Jasmin, Sistem privatne sigurnosti, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, 2009.
8. Battersby P.; Siracusa M.J.; Globalization and Human security, Rowman & Littlefield Publishers Inc., USA, 2009.
9. Beridan, I., Tomić, I., Kreso, M.; Leksikon sigurnosti, DES, Sarajevo, 2001.
10. Beridan, Izet, Konflikti, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2003.
11. Beridan, Izet, Politika i sigurnost, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2008.
12. Bajagić, Mladen, Osnovi bezbednosti, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2007.
13. Beck, Ulrich, Moć protiv moći u doba globalizacije, Školska knjiga, Zagreb, 2004.
14. Buzan, Barry, People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Harvester Wheatsheaf, London, 1991.
15. Collins, Alan, Suvremene sigurnosne studije, Politička kultura, Zagreb, 2010.
16. Cikotić, Selmo, SAD – BiH mogući transfer sigurnosnih rješenja, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2010B.
17. Cikotić, Selmo, Sigurnosne pretpostavke Bosne i Hercegovine, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2010B.
18. Cikotić S., Smajić M., Delić H., Subašić N.; Nacionalna sigurnost i privatna zaštita, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2018.
19. Ćurak, Nerzuk, Geopolitika kao sudbina – Slučaj Bosna, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2002.

20. Ćurak, Nerzuk, Izvještaj iz periferne zemlje, Gramatika geopolitike, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2011.
21. Dugović, Jagoš, Teorija strategije, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2005.
22. Fukuyama, Francis, Kraj istorije i posljednji čovjek, CID, Podgorica, 2002
23. Friedman, Francine, Bosnia and Herzegovina, A polity on the brink, Routledge, London-New York, 2004.
24. Grizold, A. /Talović, S./ Cvrtić, V.; Suvremene sigurnosne politike, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.
25. Gromes, Thorsten, Demokratisierung nach Bürgerkriegen, CampusVerlag, Frankfurt a. Main, 2007.
26. Huntington, P. Samuel, Treći talas, Stubovi kulture, Beograd, 2004.
27. Heywood, Andrew, Politika, Clio, Beograd, 2004.
28. Held, David, Modeli demokracije, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
29. Ibrahimbegović, Omer, Politički sistem BiH, Magistrat, Sarajevo, 1999.
30. Kremer, Uli, Novi NATO – Novi ratovi, Filip Višnjić, Beograd, 2000.
31. Majer, Tomas, Identitet Evrope, JP “Službeni glasnik”, Beograd, 2009.
32. Merkel, Wolfgang, Transformacija političkih sustava, Teorija i analize, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009.
33. Nye S. Joseph, Kako razumovati međunarodne sukobe, Stubovi kulture, Beograd, 2006.
34. Pejanović, Mirko, Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu, Šahinpašić, Sarajevo, 2005.
35. Pickel, G./Pickel S., ed., Demokratiesierung in internationalen Vergleich, Vs Verlag fur Sozialwissenschaft, Wiesbaden, 2006.
36. Robertson, E. Ann, Terrorism and Global Security, Infobase Publishing, New York, 2007.
37. Sarajlić-Maglič, Denisa, EU politika demokratizacije u BiH – Ispravni principi, pogrešne politike, Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika 2007-2008, Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 2008.
38. Schneider, Friedrich/Hofer, Bernhard, Ursachen und Wirkung des weltweiten Terrorismus, Vs Verlag fur Sozialwissenschaft, Wiesbaden, 2008.
39. Seizović, Zarije, Konstitutivni narodi i ustavne promjene (Constituent Peoples and Constitutional Changes), Dobra knjiga, Sarajevo, 2014.
40. Silajdžić, Haris, Na putu ka modernoj državi, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2000.

41. Smajić, M., Seizović, Z., Turčalo, S.; Humana sigurnost u postkonfliktnom kontekstu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2017.
42. Smajić M., Spahić T., Turčalo S.; Unutrašnja sigurnost: teorija, praksa i savremeni sigurnosni izazovi, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2023.
43. Smajić, Mirza, Organizovani kriminal u Bosni i Hercegovini – tranzicijske dileme, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2010.
44. Smajić, Mirza, Sigurnosne prijetnje demokratskoj konsolidaciji bosanskohercegovačkog društva, (Doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu), Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2013.
45. Talović, Siniša, Nacionalna i međunarodna sigurnost, Politička kultura, Zagreb, 2006.
46. Talović, Siniša/Bilandžić, Mirko, Osnove nacionalne sigurnosti, MUPRH, Zagreb, 2005.
47. Turčalo, Sead, Institucionaliziranje međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, (Magistarski rad, Univerzitet u Sarajevu), Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2009.

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova
Obrazac AR

Naziv odsjeka i/ili katedre: Sigurnosne i mirovne studije
Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Admir Dervišević
Naslov rada: Izazovi humano sigurnosti tranzicijskih država: slučaj Bosna i Hercegovina
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 64 ukupno

Potvrđujem:

1. da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
2. da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
3. da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
4. da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
5. da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
6. da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
7. da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis
_____